

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД
ПЕРЕХОДУ НА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТАНДАРТ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав: студент II курсу, групи 672-3
денної форми навчання
спеціальність 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування
Громов Ілля Леонідович _____

Керівник:
доцент кафедри фінансів і кредиту
Абрамова Алла Сергіївна _____

До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № ____ від _____ 2023 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.

АНОТАЦІЯ

Громов І.Л. Особливості та проблеми функціонування банківської системи України в період переходу на європейський стандарт. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023.

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичні засади функціонування банківської системи в умовах переходу на європейські стандарти діяльності. Проведено аналіз результатів функціонування банківської системи України в період переходу на європейський стандарт. Визначивши проблемні питання функціонування банківської системи України в умовах провадження європейських стандартів запропоновано заходи удосконалення.

Ключові слова: банківська система, комерційний банк, Національний банку України, регулятор, міжнародні стандарти, нормативи.

ANNOTATION

Gromov I.L. Features and problems of functioning of the banking system of Ukraine in the period of transition to the European standard. – Manuscript. Qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education in specialty 072 «Finance, banking and insurance». Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2023.

In the qualification work, the theoretical foundations of the functioning of the banking system in the context of transition to European standards of activity were investigated. The results of the functioning of the banking system of Ukraine in the period of transition to the European standard are analysed. Having identified the problematic issues of the functioning of the banking system of Ukraine in the context of the implementation of European standards, the measures for improvement are proposed.

Keywords: banking system, commercial bank, National Bank of Ukraine, regulator, international standards, standards.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ І.Л. Громов

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ НА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ.....	6
1.1. Необхідність трансформації банківської системи відповідно до європейських стандартів.....	6
1.2. Особливості банківського регулювання та нагляду за Базельськими вимогами.....	13
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПЕРЕХОДУ НА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТАНДАРТ.....	24
2.1. Оцінка стану функціонування банківської системи України.....	24
2.2. Оцінка нормативів як результат виконання функцій регулювання та банківського нагляду за діяльністю комерційних банків в Україні.....	32
Висновки до розділу 2.....	40
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ПЕРЕХОДУ НА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТАНДАРТ.....	42
3.1. Проблемні питання функціонування банківської системи України в умовах провадження європейських стандартів.....	42
3.2. Перспективи і напрями реформування системи банківського нагляду в Україні.....	48
Висновки до розділу 3.....	57
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Трансформація банківських систем країн Європейського союзу з моменту створення Європейського валютного союзу до теперішнього часу торкнулася багатьох сфер функціонування банківських систем. Світова фінансова криза (2008-2009 років) призвела до істотної трансформації міжнародної діяльності банків, перегляду їхньої управлінських стратегій, зміни принципів зовнішнього і внутрішнього банківського регулювання. Поправки, внесені до законодавчої бази, дали змогу стабілізувати ситуацію в банківському секторі та уникнути краху. Фінансові кризові явища призвели до нестійкості банківських інститутів ЄС, знецінення активів, нездатності банків виконувати свої зобов'язання, нестабільності і вразливості національних валют тощо.

В глобалізаційних умовах діяльності в Україні Національний банк України уже веде активну діяльність із впровадження європейських стандартів у сфері регулювання банківського сектора. З 2015 року набули чинності нормативні акти НБУ, пов'язані з використанням пруденційного регулювання в банківській системі в рамках реалізації спрощеного стандартизованого підходу «Базель II». З 2014 року в Україні набули чинності деякі нормативи «Базель III», які спрямовані на забезпечення більшої стабільності вітчизняного банківського сектора.

Застосування досвіду країн ЄС щодо трансформування та вдосконалення нормативно-правової бази, а також їхній досвід у створенні методів і форм пруденційного нагляду в українських умовах ведення бізнесу може справити позитивний вплив на розвиток вітчизняної банківської системи.

Існує низка наукових праць, у яких тією чи іншою мірою проаналізовано окремі галузі діяльності банківських систем країн ЄС (Німеччини, Великої Британії, Італії). При цьому праці З. Варналія, А. Гальчинського, В. Геєця, Я. Жаліло, О. Собкевича побічно зачіпають тему дослідження, оскільки в них аналізуються теоретичні питання провадження європейських стандартів банківської діяльності, проте не деталізовано процедури їх імплементації.

Недостатня ступінь наукової розробленості досліджуваної проблематики визначила інтерес до детального вивчення даного питання.

Метою кваліфікаційного дослідження є вивчення тенденцій, особливостей, напрямів і форм інституційних трансформацій, а також розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності та надійності функціонування банківської системи України, що відповідають національним інтересам, за передовим досвідом європейських банківських систем та стандартів.

Відповідно до обраної мети поставлено і вирішено такі завдання:

- 1) встановлено необхідність трансформації банківської системи відповідно до європейських стандартів;
- 2) досліджено особливості банківського регулювання та нагляду за Базельськими вимогами;
- 3) проаналізовано стану функціонування банківської системи України;
- 4) оцінено результати економічного регулювання та банківського нагляду за діяльністю комерційних банків в Україні;
- 5) досліджено проблемні питання функціонування банківської системи України в умовах провадження європейських стандартів;
- 6) запропоновано перспективи і напрями реформування системи банківського нагляду.

Об'єктом дослідження є середовище та функціональні особливості банківські системи України в умовах приведення її засад до європейських стандартів діяльності.

Предметом дослідження є сукупність економічних відносин, що виникають у процесі трансформації банківської системи України відповідно до європейських стандартів ведення банківського бізнесу.

Методологічною основою роботи є емпіричні методи, метод аналогій та порівняння, аналізу та синтезу, групування та систематизації кінцевих результатів дослідження банківського сектора та механізмів регулювання.

Інформаційною базою при написанні магістерського дослідження виступили нормативно-правові акти Європейського Союзу (директиви, рішення,

стандарти) та України, офіційні статистичні дані НБУ, наукові доробки вітчизняних науковців за проблематикою дослідження, опубліковані у періодичних виданнях, монографії.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні стратегічних напрямів розвитку банківської системи у форматі реалізації європейських стандартів банківської діяльності.

Апробація та практичне значення результатів дослідження. Практична значимість підсумків дослідження полягає у формуванні автором напрямів удосконаленні функціонування банківської системи України, зокрема регулювання, в умовах імплементації європейських стандартів діяльності. Запропоновані заходи можуть бути використані під час прийняття управлінських рішень в діяльності комерційних банків України.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг магістерського дослідження становить 69 сторінок друкованого тексту, основний зміст роботи викладено на 56 сторінках. Робота містить 12 таблиць та 5 рисунків, список використаних джерел включає 55 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ НА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Необхідність трансформації банківської системи відповідно до європейських стандартів

Інтеграційні процеси в суспільстві, підвищення відкритості національних економік та їх залучення до системи світогосподарських відносин, лібералізація обмежень здійснення діяльності, існуванням режимів внутрішньої та зовнішньої конвертованості національної валюти та інше – все це зумовлює зростання невизначеності та непередбачуваності світового господарського розвитку, реалізацію системних ризиків у різних точках, посилюючи резонансний ефект локальних явищ.

У цих умовах особливої значущості набуває необхідність вивчення особливостей і перспектив розвитку банківської системи України з урахуванням тенденцій глобалізації світової економіки та дослідження способів, що посилять конкурентоспроможність національної банківської системи, шляхом розв'язання виходу зі скрутного становища, оскільки інституційно-національна структура сучасної банківської структури нашої країни має деяке відставання в інноваційному плані від західних партнерів.

Інтеграція вітчизняної банківської системи у європейський фінансовий простір є важливим напрямом економічної глобалізації. Функціонування іноземних філій мотивує до диверсифікації системи міжнародних банківських продуктів і послуг, так як ініційоване розширення є об'єктивною потребою отримання від бізнесу вільних ресурсів для внутрішнього ринку з метою підтримки його сталого. Інша причина побігає у диверсифікації діяльності як інструменту попередження банкрутства як такого.

Трансформація банківської системи для відповідності європейським стандартам є важливим процесом для багатьох країн, особливо якщо вони

прагнуть до інтеграції з європейським банківським простором або розширення міжнародної співпраці. Під трансформацією банківської системи слід розуміти процес інституційних змін, що чинять інтенсивний та/або екстенсивний вплив на структуру банківської системи, що є результатом реформ і змін на різних її рівнях.

Визначимо ознаки приведення до європейських стандартів банківської системи. Вважаємо, що відкритість економіки надає можливості стимулювання поширення дії чинників глобалізації на ті економіки світу, які були закритими у минулому. Для них фактором зростання є посилення ролі банківських продуктів і послуг, що обумовлюють операції зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі у сфері фінансового консалтингу, управління активами, інформаційних послуг тощо.

Вважаємо, що головними принципами політики, спрямованої на євроінтеграцію банківської системи України є:

1. Гарантування економічного суверенітету України в умовах диверсифікації інтеграції з країнами ЄС.
2. Системна гармонізація інтересів України, у тому числі банківського сектору з пріоритетними інтересами країн ЄС у ході посилення інтеграційних процесів у банківському секторі та економіці.
3. Прозорість та законність механізмів потрапляння іноземного капіталу до банківського сектору України та системний вплив на модернізацію національної економіки і банківської системи.
4. Постійність процесів інтеграції України з ЄС та створення умов зростання ефективності впливу банківської системи на фактичні темпи і значні масштаби вітчизняного товаровиробництва.

Ключовими аспектами трансформації банківської системи для відповідності європейським стандартам є:

1. Регуляторні вимоги Європейського союзу. Банки, які діють в країнах-членах ЄС або мають взаємодіють з європейськими партнерами, повинні відповідати регуляторним вимогам, таким як Директива про банківську

діяльність (CRD) та Директива про капітал (CRD IV) [27], які стандартизують капітал та ліквідність у банківській системі.

2. Адаптація банківських технологій. Сучасні комерційні банки повинні удосконалювати свої технології для забезпечення відповідності з європейськими стандартами щодо цифровизації фінансових послуг, кібербезпеки та захисту даних клієнтів.

3. Фінансова стійкість та управління ризиками. Відповідно до європейських стандартів, банки мають виявляти високий рівень фінансової стійкості та ефективного управління ризиками, зокрема кредитними, ринковими та операційними ризиками.

4. Забезпечення фінансової інклюзії. Банківські системи мають сприяти фінансовій інклюзії, забезпечуючи доступ до фінансових послуг для всіх шарів населення та підтримуючи розвиток фінансових послуг для малозабезпечених груп.

5. Співпраця та стандартизація. Співпраця з європейськими банками та участь у міжнародних ініціативах сприяють вдосконаленню банківської системи та створенню стандартів, які відповідають вимогам Європейського союзу.

Ці аспекти вимагають від банківських установ серйозних зусиль для адаптації та модернізації їхніх процесів, технологій та стратегій управління для досягнення відповідності з європейськими стандартами.

Відзначимо, що сучасні тенденції в розвитку банківських систем ґрунтуються на інституціональному підході. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківська система України складається з «Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень закону» [23]. Відповідно кожний комерційний банк самостійно визначає сферу своєї діяльності та галузь банківських послуг. Національний банк України уповноважений здійснювати регулювання та нагляд за діяльністю даних суб'єктів через систему економічних нормативів і нормативно-правового забезпечення їх операцій.

Згідно інституціональної теорії банківська система складається з п'яти основних елементів, а саме: кредитні та спеціалізовані фінансово-кредитні установи, інформаційно-наукове забезпечення, інститути інфраструктури, органи регулювання та нагляду, нормативно-правова база. Відповідно, недорозвиненість одного з елементів такої інституціональної структури може спровокувати асиметрію інформації, недостатню конкурентоспроможність банківського сектору, застій у правових інноваціях та інші складнощі, які у підсумку системно будуть перешкоджатимуть плавному розвитку та модернізації економіки України в цілому.

Сьогодні банківська система України перебуває на такому етапі свого розвитку, який характеризується такими особливостями:

1) відбувається розширення міжнародної банківської діяльності, злиття банків як у міжнародному масштабі, так і в межах країн, що дало змогу банкам обслуговувати не тільки приватних осіб, а й вести інвестиційний бізнес;

2) триває реалізація процесу концентрації та централізації банківського капіталу;

3) відбувається уніфікації та стандартизації національної законодавчої бази банківської діяльності відповідно до міжнародних стандартів. Даний напрямок трансформацій реалізує формування єдиних підходів до оцінки та аналізу фінансового стану комерційних банків органами банківського нагляду, сформованими міжнародному рівні на основі Базельських угод.

Функціонування НБУ у сфері європейської інтеграції направлена на впровадження Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною [44]. Пріоритетні засади даної Угоди націлені на підвищення ефективності функціонування ринку фінансових, зокрема банківських послуг, цим самим наближуючи національні норми регулювання та банківського нагляду до дієвих правил ЄС, а також до міжнародних стандартів. Обраний шлях повинен забезпечити посилення конкурентоздатності банківських установ, а також їх рівноправної співпраці з європейськими банками, підвищуючи рівень надання банківських послуг та захисту прав клієнтів банків.

За таких умов діяльність НБУ націлена на:

- 1) «реалізацію Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, імплементацію актів права ЄС у національне законодавство;
- 2) упровадження міжнародних стандартів у сфері банківських послуг;
- 3) виконання рішень двосторонніх органів асоціації Україна – ЄС та інших міжнародно-правових зобов'язань і домовленостей у сфері європейської інтеграції;
- 4) зміцнення довіри до НБУ як центрального банку, який відповідає європейським стандартам та інтегрований до європейської спільноти центробанків» [7].

Основними напрямками імплементації українського законодавства до юридичних норм ЄС, введення міжнародних стандартів, посилення співробітництва з органами регулювання, нагляду країн ЄС та інститутами, є:

- 1) банківське регулювання та нагляд;
- 2) функціонування та розвиток платіжних систем;
- 3) лібералізація руху капіталу та платежів;
- 4) протидія відмиванню грошей та фінансуванню тероризму;
- 5) бухгалтерський облік;
- 6) кіберзахист та інформаційна безпека у банківській системі.

У галузі банківського регулювання та нагляду, а НБУ тісно співпрацює з Європейським органом банківського нагляду та Європейським центральним банком.

Вже сьогодні НБУ в рамках посилення сфери міжнародної співпраці, а також європейської інтеграції здійснив зміни організаційної структури, замінивши «Управління європейської інтеграції та міжнародних програм на Департамент міжнародного співробітництва» [18] в цілях розширення функціоналу впровадження європейських стандартів.

НБУ впроваджує інституційну «Стратегію Національного банку України до 2025 року» [40], головна ідея якої – максимально якісно, зручно та швидко задовольнити потреби та бажання клієнтів, у тому числі банківського сектору.

Мова йде про посилення активних і пасивних сфер функціонування банківської системи, активний розвиток інфраструктури та каналів ринкового просування банківських продуктів в умовах цифровізації та глобалізації, безготівкових розрахункових операцій та підвищення загальної операційної ефективності комерційних банків.

Інтеграційні процеси наближення банківської діяльності до європейського економічного простору визначають можливості наступного розвитку системи банківських послуг, які обумовлені якісно новими можливостями стосовно залучення великих обсягів таких необхідних фінансових ресурсів. Проте, на всі зазначені процеси необхідний час. Поряд з цим постає питання визначення поетапності та пріоритетності трансформації та змін у системі банківського регулювання. З'ясування поставленого завдання передбачає дослідження наслідків реалізованих в Україні нормативно-правових засад банківської діяльності, ґрунтованої на правилах Базельського комітету з питань банківського нагляду [23].

Пріоритетними сильними сторонами національної банківської системи на шляху до європейської стандартизації їх діяльності є [20]:

1. Спроможність сплачувати високі відсоткові ставки кредитними ресурсів, що визначає їх привабливість для українських та європейських клієнтів.
2. Високі показники технічних можливостей комерційних банків.
3. існування суспільного попиту на залучені ресурси та підґрунтя для реформування дієвого банківського сектору та суспільних відносин відповідно до європейських стандартів.
4. Достатньо високий рівень освіти та загальної грамотності населення України поряд з низьким рівнем оплати праці їх персоналу.
5. Потужний ресурсний та економічний національний потенціал як основи наступного розвитку підприємницької діяльності.

На сьогоднішній день розуміння впливу процесу реформування банківської системи в Україні за європейськими стандартами двояке. Окремі науковці схильні вважати, що європейська банківська інтеграція чинитиме позитивний

впливає на рівень функціонування банківської системи України і виступає обов'язковим кроком її трансформації [14]. Інші відстоюють думку, що трансформаційні процеси зумовлять виникнення системних ризиків, які чинитимуть зворотній вплив на розвиток банківської системи [46] (табл. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Переваги та недоліки трансформації української банківської системи відповідно до європейських стандартів

Переваги	Ризики
1. «Підвищення прозорості функціонування банківських установ.	1 «Підвищення конкуренції на ринку банківських послуг.
2. Розширення напрямів діяльності банків.	2. Посилення консолідації та монополізації банків на фінансовому ринку
3. Мінімізація ризиків ліквідності.	3. Підвищення рівня корупції і ризиків криміналізації економічних відносин.
4. Підвищення ефективності системи ризик-менеджменту банку.	4. Виникнення додаткового впливу на операційну маржу у зв'язку з переформатуванням бізнес-моделей діяльності банку та зростанням вимог до капіталу, що призведе до скорочення прибутковості банків.
5. Покращення системи управління ринковим, кредитним та операційними ризиками.	5. Не врахування національних інтересів банками з іноземним капіталом при проведенні кредитної політики.
6. Нарощування капіталізації банківської системи.	6. Зростання нерівномірності розвитку між фінансовим та реальним секторами економіки, розбалансування економіки;
7. Полегшення контролю з боку держави за банківськими установами.	7. Посилення впливу циклічності на розвиток фінансової системи у світі в умовах кризового та посткризового періодах, потребуватиме більш жорсткого банківського регулювання та контролю над валютним ринком та ринком капіталів, а також макроекономічними фінансовими показниками.
8. Отримання консультаційної та експертної допомоги від міжнародних партнерів; покращення якості ресурсної бази.	8. Підвищення зовнішньої залежності банківського сектору від ринків міжнародного капіталу та міжнародних партнерів; скорочення банківського кредитування, або збільшення його вартості у зв'язку зі зростанням вимог до капіталу та ліквідності банків.
9. Зміцнення стійкості банківської системи» [29]	9. Зниження інвестиційної привабливості банків, що обумовлено ймовірнісним скороченням дивідендів у зв'язку з перебудовою капіталу» [29]

Перевагою співпраці комерційних банків через НБУ з міжнародними установами в рамках реалізації європейських стандартів є можливість застосування регулятором НБУ та вітчизняними банками консультаційної

підтримки та експертної допомоги кваліфікованих від міжнародних партнерів в рамках оптимізації діяльності комерційних банків та банківської системи загалом. Поряд з цим, відповідна співпраця може негативно вплинути на незалежність української банківської системи.

Таким чином, трансформація банківської системи в умовах глобалізації та інтеграції проявляється у формі переорієнтації від традиційного до інноваційного характеру ведення банківської діяльності, з постійним удосконаленням банківських продуктів і послуг під мінливі запити клієнтів, посилення ролі комерційного банку як фінансового посередника, що забезпечується розширенням кола контрагентів банку, а також активізації процесів злиття і приєднань на банківському ринку з метою збереження або досягнення більш високої конкурентної позиції банківської системи країни і є необхідною з точки зору забезпечення економічної безпеки країни.

Реалізація НБУ європейських стандартів та досвіду підвищить ефективність механізмів регулювання учасників банківської системи, удосконалив наглядові підходи та посилить прозорість вітчизняного банківського сектору. Вважаємо, що європейський банківський курс є надією на функціонування стабільної банківської системи.

1.2. Особливості банківського регулювання та нагляду за Базельськими вимогами

Перспектива європейської інтеграції вітчизняної банківської системи визначає перед Україною систему серйозних завдань, які стосуються фундаментальних трансформацій концепції її розвитку, а також впровадження європейських стандартів банківського нагляду. Життєво необхідно відійти від історично сформованої, класичної моделі функціонування універсальних банків та здійснювати діяльність на основі та за елементами системи спеціалізованих банків з чітким розподілом між депозитно-кредитними організаціями та інвестиційними банківськими установами (чи за характерними видами операцій

та діяльності універсальних банків.

Україна, як країна, яка прагне до інтеграції з Європейським союзом, повинна враховувати ряд регуляторних вимог ЄС щодо банківської сфери. Ці вимоги встановлені з метою гармонізації фінансового сектору та забезпечення стійкості фінансової системи.

Основні регуляторні вимоги Європейського союзу до банків в Україні включають:

1. Базельські стандарти. Україна враховує міжнародні стандарти, такі як Базельські стандарти (особливо Базель II та Базель III), що встановлюють вимоги до капіталу банків, ліквідності та управління ризиками.

2. Європейську банківську директиву. Деякі директиви ЄС, такі як Директива про банківську діяльність та Директива про капітал [28], можуть впливати на українські банки, які мають взаємодію з європейськими банками або планують розширити свою діяльність в ЄС.

3. Фінансову стійкість та управління ризиками. Вимоги до управління ризиками, включаючи кредитний, ринковий та операційний ризики, повинні відповідати стандартам ЄС.

4. Боротьба з відмиванням грошей – вимоги та рекомендації FATF.

4. Конвергенція та гармонізація. Україна може також працювати над гармонізацією своїх банківських стандартів та практик із стандартами ЄС для сприяння взаємному визнанню та співпраці.

5. Цифрові стандарти та кібербезпека. Оскільки цифрові технології стають все більш важливими у банківській сфері, важливо враховувати стандарти кібербезпеки та захисту даних, встановлені ЄС.

Врахування цих регуляторних вимог допоможе українським банкам адаптуватися до міжнародних стандартів, забезпечити фінансову стійкість та підвищити довіру як внутрішніх, так і зовнішніх клієнтів.

Основне нормативно-правове забезпечення у сфері банківської справи повинно стосуватися та визначати роль та функціонал системоутворюючих банківських установ, до діяльності яких висуватимуться дещо інші, посилені

вимоги достатності банківського капіталу та інших специфічних індикаторів банківського нагляду. Дослідимо особливості європейських стандартів банківської діяльності.

Забезпечення фінансової стійкості банківської системи на сучасному етапі пов'язане з розробкою дієвої системи антикризового управління та регулювання на мікро-, макро- і мегарівнях. На центральні банки світу покладено відповідальне завдання щодо реалізації ефективної грошово-кредитної політики, яка передбачає застосування дієвих антикризових регулюючих інструментів, що впливають на забезпечення фінансової стійкості національних банківських систем.

Необхідність формування таких антикризових систем викликана характерними для банківського сектору причинами:

1) складність механізму функціонування банківських систем і використання значної кількості нових фінансових інструментів; різноманітність операцій і швидкість переміщення фінансового капіталу, що посилює банківські ризики та невизначеність наслідків їх реалізації;

2) фінансова глобалізація та інтеграція, що посилюють вплив системних ризиків на процеси їх екстраполяції з банківського сектору на ринки капіталу та ринки похідних фінансових інструментів інструментів;

3) наявність асиметрії інформації на фінансовому ринку, яка потребує вдосконалення процесів експлікації інформації та забезпечення її прозорості на основі використання макропруденційних показників, які відображають функціонування міжбанківського грошового ринку, ринків репо, акцій, облігацій, похідних фінансових інструментів тощо [42, с. 417];

4) процеси запровадження єдиних стандартів у сфері банківського менеджменту; удосконалення методів управління (антикризового, на основі гармонізації міжнародних, національних регуляторних систем);

5) забезпечення технічної сумісності інфраструктури, транспарентної політики ціноутворення на відповідні банківські та фінансові послуги тощо.

Виходячи з того, що антикризове регулювання на мегарівні пов'язане з

розробленням і трансформацією міжнародних стандартів ведення банківського бізнесу, то крім центральних банків у подібній діяльності мають брати участь й інші інститути з набором відповідних інструментів антикризового регулювання фінансової стійкості банківських систем та стандартів, які стосуються забезпечення фінансової стійкості розвитку таких банківської системи.

Фундаментом таких регуляторних змін є Базельський комітет з банківського нагляду з його виключним професіоналізмом розроблення міжнародних правил у сфері банківського нагляду та недопущення порушення рівноваги на міжнародних валютних і банківських ринках. Починаючи з 1975 р.

Комітет випустив значну кількість рекомендацій щодо нормативів банківської діяльності, включаючи вимоги до капіталу. Усі вони були оформлені угодами, що отримали назви «Базель I», «Базель II», «Базель II.5» і «Базель III». Коротка характеристика основних відмінностей Базельських угод наведено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2.

Коротка характеристика основних положень Базельських угод

Угода	Рік	Характеристика
1	2	3
«Базель I»	1988	Градація активів залежно від якості та ступеня ризику (присвоєння кожному активу однієї зі стандартних ризик-ваг (0, 20, 50 або 100%) залежно від визначеного регулятором рівня ризику). Виокремлення капіталу 1 і 1 рівнів (установлення пропорцій від ступеня надійності). Вимоги щодо достатності сукупного капіталу в розмірі 8%.
«Базель II»	2004	Структурні зміни: 1) уточнення вимог щодо капіталу з урахуванням кредитних, ринкових та операційних ризиків при збереженні рівня достатності капіталу 8% (1 компонент); 2) наглядовий процес (2 компонент) - зачіпає ключові питання банківського нагляду; 3) ринкова дисципліна (3 компонент) - як правило, запроваджує публічне розкриття інформації. Можливість вимірювати ризики (операційний, кредитний) за власними методиками банків (за погодженням із наглядовим органом).
«Базель II.5»	2009	Перегляд оцінки ринкового ризику (метод стандартизованої зміни (SMM); застосування внутрішніх моделей - IMA (VaR, stressVaR, додатковий ризик - IRC). Зміна базових положень щодо наглядового процесу та ринкової дисципліни.

1	2	3
«Базель III»	2010	Градація на кореневий (базовий) капітал першого рівня і додатковий капітал першого рівня. Підвищення вимог щодо достатності капіталу. Введення двох категорій буферного капіталу: «буфера консервації» і «контрциклічного буфера». Поява поняття контрциклічного капіталу. Розрахунок фінансового важеля (левериджу). Запровадження нового нормативу короткострокової ліквідності – LCR. Підвищення вимог до якості капіталу (у т. ч. 1 і 1 рівнів та активів). Відведення в структурі власного капіталу особливої ролі золоту як фінансовому активу. Регулювання розмірів виплат власникам та акціонерам банків.

Як ми бачимо, останніми роками Базельський комітет здебільшого приділяв увагу питанням достатності капіталу, виміру та оцінці прийнятих ризиків, а також питанням регулювання банківських інститутів. Останній документ Базельських угод – надзвичайно складний та об'ємний, він налічує близько 800 сторінок. Тому впровадження нових стандартів було заплановано поетапно, з 1 січня 2013 р. до 1 січня 2019 р.

Аналізуючи особливості впровадження «Базеля III» у банківські практики різних країн світу, не можна не відзначити значну диференціацію, пов'язану різними рівнями розвитку економік та специфікою функціонування банківських систем.

Якщо розглядати розвиток міжнародних підходів до забезпечення фінансової стійкості банківської діяльності через еволюцію Базельських принципів стійкості банківської діяльності, то за останній час ця система зазнала значних змін (табл. 1.3.).

На нашу думку, основними перевагами Базеля III можна вважати: підвищення якості, гармонійності та прозорості банківського капіталу за умови застосування жорстких вимог до фінансових інструментів, що входять до його структури, зокрема, капіталу першого рівня; управління ризиком через мінімальні вимоги до забезпечення операцій з деривативами; нормування показника левериджу; скорочення проциклічних і впровадження

контрциклічних резервів капіталу, спрямованих на покриття втрат у майбутньому; формування підходів до оцінки та управління системним ризиком.

Таблиця 1.3.

Розвиток міжнародних підходів до забезпечення фінансової стійкості
банківської діяльності

Характеристики	Базель I (1998)	Базель II (2006)	Базель III (2011)
Об'єкт	Міжнародні банки	Міжнародні банки та банківські групи	Системоутворюючі банки, групи, національні та глобальна банківська система
Фокус	Стійкість	Стійкість. Системи управління ризиками	Стійкість
Загальний підхід	Консервативний	Ліберальний	Консервативний
Характер вимог	Імперативний	Диспозитивний і імперативний	Імперативний
Інструменти регулювання	Капітал, достатність капіталу	Достатність капіталу; вимоги до управління ризиками; вимоги до розкриття інформації про капітал та управління ризиками	Капітал, достатність капіталу, рівень ліквідності. Інструментарій контрциклічного регулювання

Ретроспективний аналіз розвитку підходів до забезпечення фінансової стійкості банківської діяльності з позиції реалізації міжнародних стандартів свідчить про те, що період з 2004 року і по теперішній час характеризується найбільшою активністю.

До заходів забезпечення фінансової стійкості банківської системи слід віднести реалізацію концепції макропруденційної політики. Макропруденційна політика відрізняється від мікропруденційного нагляду наявністю аналізу стійкості всього фінансового ринку, а не тільки окремих кредитних організацій, при цьому аналізуються взаємозв'язки не тільки між системоутворюючими, а й між середніми та малими банківськими установами для уникнення ситуації ефекту «доміно» [49].

Основні особливості макропруденційного регулювання полягають у такому:

- 1) макропруденційне регулювання – це комплекс превентивних заходів,

спрямованих на мінімізацію системної фінансової кризи;

2) мета – управління системним ризиком, тобто ризиком, пов'язаним із припиненням надання фінансових послуг, спричиненим погіршенням стану всієї фінансової системи або її частини, що має потенційно негативні наслідки для реальної економіки;

3) об'єкти регулювання – взаємовідносини між фінансовими посередниками, ринками, інфраструктурою фінансового ринку, а також між фінансовою системою та реальним сектором економіки;

4) завдання регулювання – підтримка стійкості фінансової системи до агрегованих шоків; обмеження надмірних фінансових ризиків, які перебирає на себе фінансова система в цілому; згладжування фінансового циклу [5, с. 580].

З практичної точки зору інструменти, які використовуються в макропруденційному регулюванні, ґрунтуються на пруденційних нормах – вимогах до капіталу та ліквідності, нормуванні балансу та лімітуванні ризиків. Консультативна група тридцяти (G30), що представляє міжнародну некомерційну організацію, що об'єднує представників центральних банків і великих приватних банків різних країн, а також провідних світових економістів, виділила два підходи до використання інструментів макропруденційного регулювання (табл. 1.4.).

Таблиця 1.4.

Класифікація інструментів макропруденційного регулювання [6, с. 58]

Об'єкт регулювання	Інструменти
1 Леверидж	Підвищений коефіцієнт зважування ризику в нормативі достатності капіталу за торговельним портфелем цінних паперів Контрциклічний буфер капіталу Стрес-тестування для оцінки достатності капіталу Коефіцієнт валового левериджу
2 Ліквідність	Додатковий буфер ліквідності Норматив співвідношення довгострокових активів і довгострокових зобов'язань Норматив співвідношення короткострокових активів і короткострокових зобов'язань
3 Кредитна експансія	Динамічний норматив співвідношення обсягів кредиту та вартості забезпечення

У світлі наведених даних виникає запитання: а що ж відбувається в українській банківській системі, де запровадження стандартів «Базеля III» здійснюється поступово? Спробуємо позначити основні з них.

1. Упровадження в Україні «Базеля III» почалося без остаточного переходу вітчизняних банків на стандарти «Базеля II», тобто фактично ці два процеси здійснюються паралельно. Так, передбачені «Базелем II» підходи, засновані на внутрішніх рейтингах, запроваджуватимуться тільки після впровадження «Базеля III».

2. Неготовність більшості вітчизняних банків до запровадження у себе просунутих підходів, пов'язаних із впровадженням власних систем оцінки ризиків на основі внутрішніх рейтингів. Річ у тім, що такий перехід на «індивідуальні плани» - доволі дорога і трудомістка процедура, яка, до того ж, вимагає від банків розкриття набагато більшої інформації про свою діяльність. Крім того, НБУ виставляє досить високі вимоги щодо капіталу для банків, які обрали такі підходи. За таких умов ці системи оцінки, найімовірніше, застосовуватимуть тільки найбільші банки, оскільки іншим це просто не вигідно.

3. В Україні запроваджуються достатньо жорсткі порівняно із загальносвітовими стандартами вимоги як до мінімального базового капіталу, так і до сукупного капіталу банків. Крім того, НБУ запроваджує більш жорсткі ліміти концентрації на операції з так званими «пов'язаними сторонами», тому що вважає такі кредити інструментами з підвищеним рівнем ризику.

Так, основними економічними нормативами по системі банків України, встановлено: регулятивний капітал, норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу, норматив достатності основного капіталу, норматив короткострокової ліквідності, норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, Норматив великих кредитних ризиків, норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами, норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою та норматив загальної суми інвестування [20].

4. Мабуть, найголовніша особливість на сьогодні – це те, що перехід на нові

стандарти ускладнюються погіршенням макроекономічної ситуації в країні та військовою агресією Росії проти України.

Особливої уваги в умовах глобальної цифровізації заслуговують питання цифрових стандартів та кібербезпеки. Європейський союз активно впроваджує дані стандарти та вдосконалює кібербезпеку для захисту у тому числі і банківської сфери. Основними з них є:

1. GDPR (Загальний регламент з захисту даних) [29]. Це один із найбільш важливих європейських стандартів, який регулює збір, обробку та захист персональних даних громадян ЄС. Він також стосується банківських установ, які збирають та обробляють особисту фінансову інформацію.

2. NIS Directive (Директива про мережу інформаційної безпеки), яка спрямована на підвищення рівня кібербезпеки в ключових секторах, у тому числі банківській сфері, шляхом встановлення стандартів безпеки та обов'язкових заходів захисту [30].

3. Cybersecurity Act – регулює створення Європейської мережі з кібербезпеки (ENISA) і Схеми сертифікації кібербезпеки ЄС, що спрямовані на покращення та узгодження заходів з кібербезпеки в ЄС [37].

4. PSD2 (Payment Services Directive 2). Директива встановлює правила для платіжних систем та сервісів, вимагаючи від банків вдосконалити кібербезпеку, забезпечити безпеку клієнтських даних та впроваджувати двофакторну аутентифікацію для підтвердження платежів [33].

5. Стандарти безпеки та сертифікація, які сприяють підвищенню рівня безпеки та довіри, наприклад, стандарти ETSI, ENISA та інші.

Ці заходи спрямовані на забезпечення високого рівня кібербезпеки в банківській сфері та захисту фінансових даних клієнтів, а також на створення єдиної цифрової безпекової інфраструктури в Європейському союзі.

Таким чином, реалізація засад банківської діяльності через систему комерційних банків забезпечує належний рівень регулювання грошової маси шляхом накопичення та вивільнення грошових, потрібних суб'єктам бізнесу та належного функціонування вітчизняної економіки та фінансової системі країни

загалом. Необхідність імплементації у функціонування банківської системи України міжнародних стандартів не викликає сумнівів, але потребує формування тактики і стратегії просування у європейський фінансовий простір на основі дослідження досвіду інших країн.

В сучасних умовах в ЄС реалізуються Треті правила Базель-III, яким під силу ефективно реагувати на виклики світової фінансово-економічної кризи. Тому, розуміння базових принципів програми євроінтеграції та ключових тенденцій конкурентних переваг українських банків сприятиме розвитку їх конкурентоспроможності та підтримки лідируючих позиції на європейському фінансовому ринку та у банківському середовищі. Функціонування українських банків за європейськими стандартами забезпечить досягти ними максимальної ефективності їх функціонування.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретичних засад функціонування банківської системи в умовах переходу на європейські стандарти діяльності дало можливість здійснити наступні висновки:

Встановлено безумовну необхідність розвитку та трансформації банківської системи України в умовах глобалізації світової економіки та фінансових відносин, диверсифікації та інновації системи міжнародних банківських продуктів і послуг. Систематизовано принципи політики євроінтеграції вітчизняної банківської системи (гарантування економічного суверенітету України в умовах диверсифікації інтеграції з країнами ЄС, системна гармонізація інтересів банківського сектору, прозорість та законність потрапляння іноземного капіталу до України та постійність процесів інтеграції України з ЄС).

Заявлено основи трансформації банківської системи: регуляторні вимоги Європейського Союзу, адаптація банківських технологій до європейських стандартів цифровізації фінансових послуг, кібербезпеки та захисту даних

клієнтів, фінансова стійкість та управління ризиками, забезпечення фінансової інклюзії, а також співпраця та стандартизація. Встановлено роль НБУ у забезпеченні процесів інтеграції банківської системи. Систематизовано переваги та недоліки трансформації української банківської системи відповідно до європейських стандартів.

Досліджено основні регуляторні вимоги Європейського союзу до банків в Україні (Базельські стандарти, Європейську банківську директиву, вимоги до фінансової стійкості та управління ризиками, вимоги та рекомендації FATF, стандарти конвергенції та гармонізації, а також цифрові стандарти та кібербезпека). Узагальнено основні положення Базельських угод, підходів до забезпечення фінансової стійкості банківської діяльності, здійснено систематизацію інструментів макропруденційного регулювання. Досліджено юридичні складові цифрових стандартів та кібербезпеки ЄС, які імплементуються Україною.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПЕРЕХОДУ НА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТАНДАРТ

2.1. Оцінка стану функціонування банківської системи України

Банківська система відіграє ключову роль у забезпеченні потоку капіталу у реальний сектор економіки через потребу населення і підприємств в інвестиційних ресурсах. Вона забезпечує реалізацію грошово-кредитної політики держави, механізм грошової емісії, безперервність внутрішніх і міжнародних платежів, у цілому спрямування фінансових потоків у країні. Від рівня розвитку та стабільності її функціонування залежить рівень стійкості та можливостей розвитку національного господарства. Банківський сектор являється своєрідним індикатором якості функціонування як фінансової системи країни, так і її економіки загалом.

В умовах інтенсивного розвитку процесів глобалізації світової фінансової сфери відбувається модернізація банківської системи України: формується її інноваційна інституційна структура, що відповідає міжнародним стандартам банківського бізнесу, підвищуються кількісні та якісні характеристики вітчизняної фінансової системи, що виступає істотним чинником розвитку реального сектору економіки та високотехнологічного бізнесу.

Сучасна банківська система України містить у собі дворівневу систему, в яку входить Національний банк України та комерційні банки. В даний час, згідно з даними НБУ, на території України офіційно зареєстровані та діють 67 комерційних банків. Однак, статистика останніх років показує, що кількість комерційних банків з кожним роком зменшується. Для підтвердження цього факту, проаналізуємо тенденцію стану їх чисельності у 2018-2022 роках (табл. 2.1.).

Таким чином, статистичні дані табл. 2.1. свідчать про те, що у сучасній

банківській системі України спостерігається щорічне зниження чисельності комерційних банків, так на сьогодні їх залишилося 67 проти 77 у 2018 році (що на 10 банків або на 13% менше за базовий період). Відмітимо, що однією з причин зменшення чисельності комерційних банків у 2022 році стало анулювання ліцензії банків з російським капіталом (АТ «Міжнародний резервний банк» та ПАТ «Промінвестбанк») в рамках міжнародних санкцій. За територіальною ознакою зменшення чисельності банків торкнулося територій бойових (Харківської, Запорізької, Донецької, а також Херсонської областей).

Таблиця 2.1.

Аналіз динаміки чисельності комерційних банків в Україні
у 2018-2022 роках [20]

Чисельність банків	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Абсолютний приріст, +, -	Відносний приріст, %
						2022 рік/ 2018 рік	2022 рік/ 2018 рік
Кількість діючих банків, з них:	77	75	73	71	67	-10	87,0
з іноземним капіталом	37	35	33	33	30	-7	81,1
у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	23	23	23	23	22	-1	95,7
Кількість структурних підрозділів банків, тис.	8,5	8,0	7,1	6,7	6,0	-2,5	51,0

Закономірним процесом є скорочення чисельності структурних підрозділів комерційних банків України з 8,5 тис. банків у 2018 році до 6,0 тис. банків у 2022 році, що є результатом процесів очищення банківської системи за критерієм недобросовісної діяльності. Відмітимо, що найбільшу кількість філій закрили саме іноземні банки, а також державні, на противагу приватним банкам (+ 8 відділень). Скорочення чисельності банків та їх відділень зумовлено і наближенням України до стандартів європейського рівня, де мають місце такі ж тенденції. Також, на таку динаміку вплинули і процеси удосконаленням онлайн-банкінгу, в результаті чого чимало клієнтів надають перевагу саме інтернет

послугам.

Банківську глобалізацію України можна охарактеризувати такими тенденціями: присутністю іноземних фінансових інститутів на національних ринках, посиленням процесу міжнародної фінансової інтеграції (інвестування), а також інтенсивним виникненням і поширенням фінансових технологічних інновацій. Так, з табл. 2.1. помітні тенденції зменшення чисельності комерційних банків з іноземним капіталом – з 37 банків у 2018 році до 30 у звітному (менше на 7 банків або 18,9%). Незначно, та все ж зменшилася чисельність банків з 100% іноземним капіталом. На сьогоднішній день конкурентоспроможність вітчизняних банків перебуває на досить низькому рівні порівняно з європейськими країнами, перебуваючи на рівні з Хорватією, Чехією і Словенією.

Проведемо дослідження зміни обсягів активів комерційних банків в Україні у 2018-2022 роках (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Аналіз динаміки величини активів комерційних банків в Україні
у 2018-2022 роках [20]

Чисельність банків	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Абсолютний приріст, +, -	Відносний приріст, %
						2022 рік/ 2018 рік	2022 рік/ 2018 рік
Активи, всього млрд. грн., з них:	1934,71	1981,59	2205,91	2358,32	2716,79	782,08	140,4
Банки з державною часткою	1140,89	1196,78	1232,61	1173,11	1438,42	297,53	126,0
Банки іноземних банківських груп	543,87	538,7	637,17	709,23	755,91	212,04	138,9
Банки з приватним капіталом	249,95	246,11	336,13	475,98	522,46	272,51	209,0

Відбулося нарощування обсягів активів комерційних банків – з 1934,71 млрд. грн. у 2018 році до 2716,79 млрд. грн. у 2022 році (що на 782,08 млрд. грн. або на 140,4% більше). За структурою активів комерційних банків України найбільша частка належить банкам з державною часткою – 52,9% у 2022 році, а

найменше – банкам з приватним капіталом – від 12,9% у 2018 році до 19,2% у звітному (рис. 2.1.). Загалом, тенденції протягом досліджуваного періоду зберігалися відносно сталими.

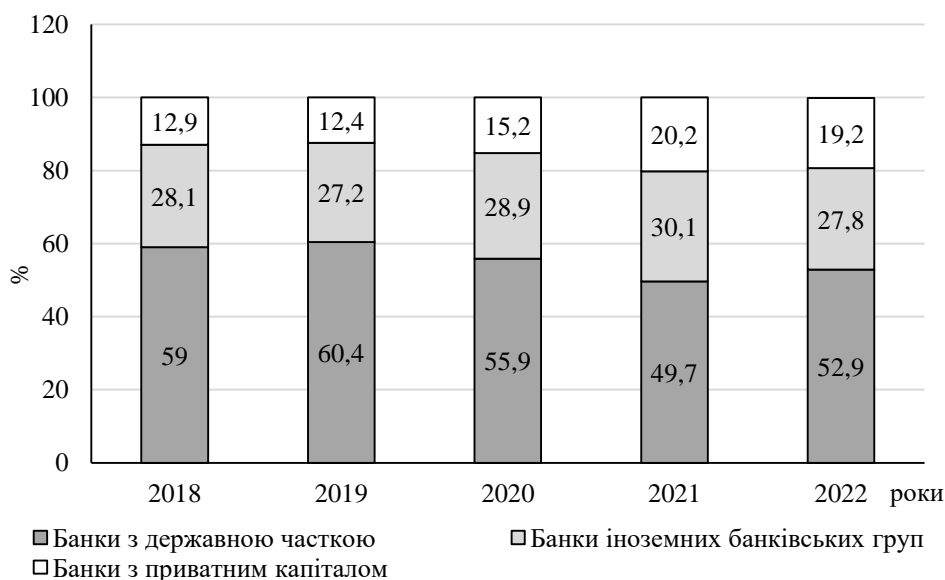

Рис. 2.1. Динаміка показників структури активів комерційних банків за видами банків у 2018-2022 роках [20]

Так, у 2022 році структура власності активів вітчизняної банківської системи мала наступний вигляд:

- 1) банки з державною часткою (понад 75%) – 4 установи або 5,97%;
- 2) банки іноземних банківських груп – 16 комерційних банків (23,88%);
- 3) банки з приватним капіталом (не менше 50% статутного капіталу) – 47 банків (70,15%).

Відзначимо, що такі тенденції свідчать про фактичне зростання та посилення концентрації сектору. Банки іноземних банківських груп поступово нарощують свої показники, а з приватним капіталом навпаки – зменшуються. Також, приріст активів комерційних банків у військовий час здійснився за рахунок коштів в інших комерційних банках, а також розміщення коштів у депозитні сертифікати НБУ.

У структурі активів комерційних банків більшу частину становлять кредити, надані клієнтам банків, зважаючи на основний профіль діяльності банків України. Аналіз даних рис. 2.2. свідчить про негативну тенденцію

зменшення обсягів кредитування у звітному періоді – з 1118,86 млрд. грн. у 2018 році до 1004,99 млрд. грн., що на 113,87 млрд. грн. або на 10,0% менше відповідно за базовий період. Такі тенденції почалися ще у 2019 році, коли обсяги кредитування зменшилися до 1033,43 млрд. грн.

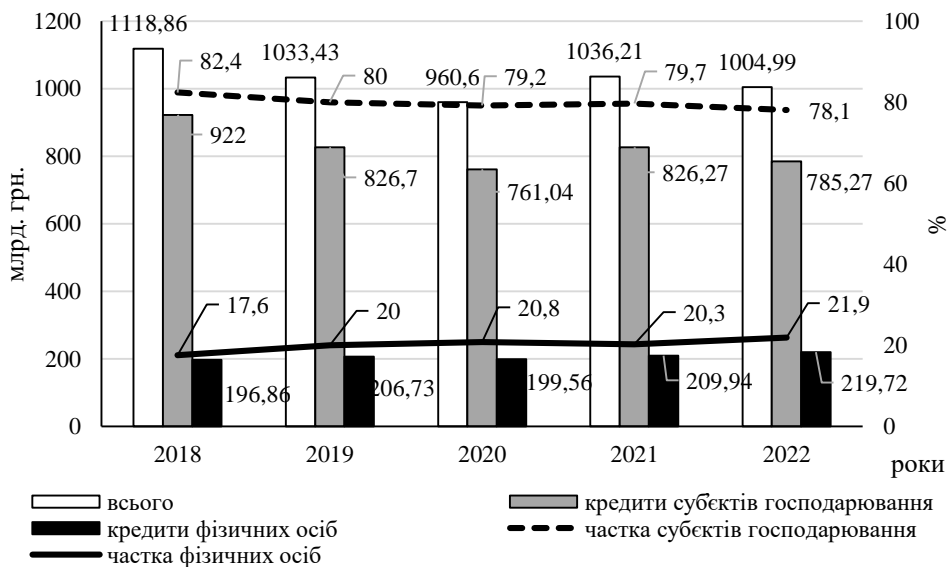

Рис. 2.2. Динаміка показників кредитування комерційними банками України у 2018-2022 роках [20]

Стосовно структури наданих кредитів, то перевага надавалася кредитам, наданим суб'єктам господарювання. Зокрема, частка кредитів суб'єктів господарювання у 2022 році становила 78,1% проти 82,4% у 2018 році. У фактичних обсягах їх надання, показник 2022 року становив 785,27 млрд. грн. проти 922,0 млрд. грн. у базовому році, що на 136,73 млрд. грн. або на 14,9% менше за показник 2018 року.

Тенденції кредитування фізичних осіб є більш оптимістичними. Так, фактичні обсяги кредитування таких клієнтів банків у 2022 році становили 219,72 млрд. грн., що на 22,86 млрд. грн. або на 111,6% більше за показник 2018 року. Частка таких кредитів у 2018 році становила 17,6% і зросла до 21,9% у 2022 році. Від початку військових дій кредитний портфель комерційних банків зростає переважно через корпоративне кредитування в основному державними банками, в рамках реалізації державних програм підтримки.

Пасиви комерційних банків звітного періоду характеризуються

тенденціями зростання: з 1359,7 млрд. грн. до 2679,46 млрд. грн., що на 1319,76 млрд. грн. або 197,1% більше відповідно до показників базового періоду (табл. 2.3.). Позитивним є примноження власного капіталу у звітному періоді порівняно з базовим – на 170,69 млрд. грн. або на 197,1%. Приріст зобов'язань комерційних банків протягом 2018-2022 років становив 1149,047 млрд. грн. або 195,4% відповідно.

Таблиця 2.3.

Аналіз динаміки величини пасивів комерційних банків в Україні
у 2018-2022 роках [20]

Чисельність банків	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Абсолютний приріст, +, -	Відносний приріст, %
						2022 рік/ 2018 рік	2022 рік/ 2018 рік
Пасиви, всього млрд. грн., з них:	1359,7	1493,3	1822,84	2351,67	2679,46	1319,76	197,1
Власний капітал	154,96	199,92	209,46	215,84	325,65	170,69	210,2
Зобов'язання, з них:	1204,74	1293,38	1613,38	2135,83	2353,81	1149,07	195,4
Депозити суб'єктів господарювання	406,36	498,15	646,5	889,52	1009,56	603,2	248,4
Депозити фізичних осіб	508,45	552,11	681,9	933,24	1115,35	606,9	219,4

Стосовно залучених депозитів, то їх структура демонструє відносну рівновагу частки як суб'єктів господарювання, так і фізичних осіб – у 2022 році це переважають депозити, надані 42,9% та 47,3% відповідно проти показників 2018 року – 33,7% та 42,2% відповідно. Тобто, маємо значний приріст депозитів, залучених саме суб'єктами господарювання – на 5,2%.

Таке становище свідчить про пропорційну участь залучених коштів від клієнтів та, відповідно, про стабільність банківської системи. Також, на підставі представлених даних можемо стверджувати, що частка залучених та запозичених коштів значно переважає власний капітал і є більшою частиною обсягу загальних ресурсів банків, що теж підтверджує стабільність банківської системи України.

Проведемо аналіз результатів прибуткової діяльності комерційних банків України (табл. 2.4.). Представлені у табл. 2.4. дані засвідчують тенденцію загального зростання рівня прибутковості банківської системи. Чистий прибуток після оподаткування комерційних банків у 2022 році становив 21,92 млрд. грн., що на 4,84 млрд. грн. (на 128,3%) більше за показники 2018 року. Банки з державною часткою також характеризувалися подібними тенденціями – у 2022 році абсолютний приріст становив 4,64 млрд. грн. (131,8%) проти показника 2018 року.

Таблиця 2.4.

Аналіз динаміки показників прибутковості комерційних банків в Україні
у 2018-2022 роках [20]

Чисельність банків	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Абсолютний приріст, +, -	Відносний приріст, %
						2022 рік/2018 рік	2022 рік/2018 рік
Всього прибуток після оподаткування, млрд. грн., в тому числі:	17,08	58,35	39,72	77,37	21,92	4,84	128,3
Банки з державною часткою	14,61	34,23	21,88	42,60	19,25	4,64	131,8
Банки іноземних банківських груп	3,61	19,01	12,50	22,25	-0,38	-3,99	-
Банки з приватним капіталом	4,10	5,11	5,34	12,52	3,05	-1,05	74,4

Децо менший рівень прибутку від банківських операцій отримали банки з приватним капіталом – їх чистий прибуток після оподаткування склав у звітному році 3,05 млрд. грн., що на 1,05 млрд. грн. або на 131,8% менше за показник 2018 року. І лише банки іноземних банківських груп у 2022 році отримали збиток, який становив 0,38 млрд. грн.

Відзначимо, що «можливість заробити на депозитних сертифікатах НБУ – це інструмент, з яким банки можуть розміщувати надлишок коштів на короткострокових депозитах у НБУ, отримуючи процентний дохід. Крім цього, банки отримують значний комісійний дохід від комісій за банківські операції

клієнтів. У січні-вересні 2022 року процентні доходи банків склали 151 млрд. грн., комісійні – 59,8 млрд. грн. Цього року – 221,7 млрд. грн. та 70,5 млрд. грн. відповідно. Витрати банків при цьому навіть зменшилися: за 9 місяців 2022 року витрати банків склали 247,7 млрд. грн., тоді як 2022 року – 216,9 млрд. грн.» [2].

Підсумовуючи дослідження основних показників функціонування банківської системи проаналізуємо загальний рівень прибутковості активів та капіталу (рис. 2.3.).

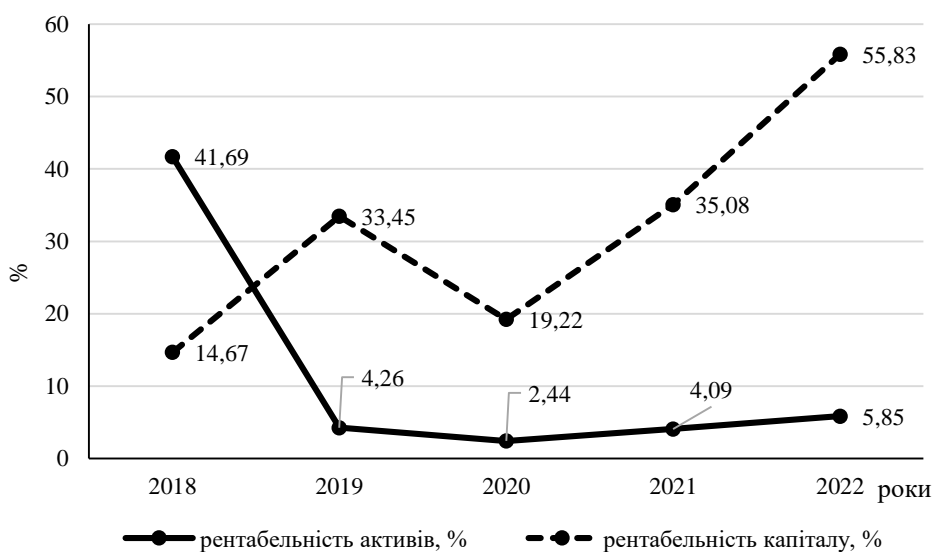

Рис. 2.3. Динаміка рівня рентабельності активів та капіталу, % [20]

Протягом досліджуваного періоду їх відносні значення характеризуються неоднозначними тенденціями. Так, рівень рентабельності активів зменшився у 2019 році порівняно з 2018 з 41,69% до 4,26%, з наступним зменшенням до 2,44% у 2020 році на наступним поступовим зростанням до рівня 5,85% у 2022 році. Рівень рентабельності капіталу банків України, навпаки у 2018 році зріс до 33,45% а у 2020 році склав уже 19,22%, з наступним зростанням до 55,83% у 2022 році. Відзначимо, що з початком військового стану рентабельність активів та капіталу була збитковою декілька місяців, але під кінець року стала прибутковою, хоча з великою різницею порівняно з початком року. Причини такого стану вище аргументовані та є позитивною ознакою для реалізації монетарної політики НБУ.

Таким чином, основними тенденціями функціонування банківської

системи України у 2018–2022 роках було: скорочення чисельності комерційних банків, зокрема банків з іноземним капіталом та відповідно чисельності їх структурних підрозділів, зростання рівня недовіри до діяльності банків, адаптація до змінних умов функціонування, у тому числі у військовий час, позитивна тенденція нарощування активів банків України, деяке зменшення кредитного портфеля, нарощування непрацюючих кредитів, рівень рентабельності капіталу та активів демонструє факт відновлення банківської системи України та посилюється трендами збільшення пасивів банків та їх зобов'язань.

2.2. Оцінка економічних нормативів діяльності комерційних банків в Україні

Стійкість, стабільність і динамічне функціонування банківської системи є одними з найважливіших принципів розвитку будь-якої національної економіки. Істотна значущість банківського сектора зумовлює необхідність організації ефективного банківського нагляду як інтегральної індикативної складової стану банків у з метою вжиття регулятивних заходів впливу з боку наглядового органу для усунення негативних тенденцій у діяльності банків, коригування та посилення заходів, що забезпечують їх позитивний розвиток. Нагляд над банківською сферою передбачає два рівні відповідальності: перед населенням у цілому з метою забезпечення фінансової стабільності та надійності всієї банківської системи, що сприяє підтримці національної економіки; і перед окремими фізичними особами, вкладниками та кредиторами, що забезпечує, таким чином, захист їхніх прав.

Банківське регулювання і нагляд є найважливішими функціями НБУ, який щорічно удосконалює свою діяльність у цій сфері, застосовуючи найефективніші методи та інструменти. В умовах нестабільності на фінансових ринках, зростання курсів іноземних валют НБУ вживає заходів банківського регулювання, покликани не допустити істотних коливань основних показників

діяльності комерційних банків під впливом зовнішніх факторів тимчасового характеру (зокрема військового стану). Отож, пріоритетними завданнями банківського нагляду залишалися підвищення стійкості кредитних організацій, забезпечення захисту інтересів вкладників, відповідність Базельським стандартам.

Банківський нагляд в Україні здійснюється за двома напрямками: дистанційний нагляд та інспекційна діяльність НБУ. Дистанційний нагляд базується на звітності банків і доповнюється іншою доступною і корисною для наглядової діяльності інформацією. При цьому первинний аналітичний облік у банках, який є основою підготовки форм звітності, що подається у наглядові органи НБУ, може не бути достовірним. Факти недостовірності звітності, так само як і помилкові (або умисні з метою приховування реально високих прийнятих ризиків) рішення органів управління банками (формально правильно відображені у звітності), можуть бути виявлені тільки під час інспекційних перевірок. Найбільш якісну оцінку показників стійкості, фінансового стану та перспектив діяльності кредитної організації можна отримати під час комплексної інспекційної перевірки, що охоплює всі сторони діяльності банку.

Оціночні економічні нормативи, визначені НБУ та які є індикаторами дослідження змін функціонування кожного банку, дають можливість вчасно визначати існуючі ризики та потенційні загрози і на підставі цього вчасно застосовувати до комерційних банків заходів регулюючого та стимулюючого впливу з метою їх фінансового оздоровлення. Законодавчо регламентовані межі нормативних значень повинні створювати умови надійної та ефективної діяльності банківської системи.

У 2020 році НБУ встановив наступні економічні нормативи капіталу, ліквідності, кредитного ризику та інвестування, які є обов'язковими до застосування комерційними банками в Україні. Здійснимо їх дослідження (табл. 2.5.). Здійснюючи оцінку фінансового становища вітчизняних комерційних банків з позиції їх фактичних обсягів регулятивного капіталу, встановлено, що у період 2018-2021 років відбулося поетапне нарощування їх капіталу, проте

економіко-політичні події в Україні 2022 року призвели до незначної зміни показника – на рівні 211,09 млрд. грн. За вказаний період військового стану комерційні банки втратили 0,65 млрд. регулятивного капіталу, у тому числі за причинами відкликання ліцензій та припинення діяльності окремих банків.

Таблиця 2.5.

Аналіз динаміки значення нормативу капіталу банківської системи України у 2018-2022 роках [20]

Економічні нормативи	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Абсолютний приріст, +, -
						2022 рік/2018 рік
Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1), млрд. грн.	126,11	150,31	182,28	211,74	211,09	84,98
Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2), не менше 10%	16,18	19,66	21,98	18,01	19,68	3,5
Норматив достатності основного капіталу (Н3), не менше 7%	...	13,50	15,67	11,99	13,12	-0,38 (до 2019 р.)

Аналіз інших нормативів капіталу вітчизняних банків встановив, що норматив достатності регуляторного капіталу Н2 до 2020 року демонструє тенденцію зростання, цим самим збільшуючи ризики, які банки можуть на себе покласти. Пандемія Covid-19 та військові дії в Україні призвели до зменшення його результативного значення. Значення показника у 2022 році почав зростати. Норматив достатності основного капіталу (Н3) демонструє неоднозначні тенденції: до 2020 року його значення зростає до 15,67%, у 2021 році зменшується до 11,99%, що пов'язано було зі зростанням кредитних ризиків, а у 2022 – зростає до рівня 13,12%. Загалом, середнє значення досліджуваних нормативів є на порядок вищим від мінімально встановлених значень нормативів, що свідчить про якісне та вдале виконання встановлених умов НБУ на фоні зростання темпів кредитування.

Життєво важливе значення в діяльності будь-якого комерційного банку

набуває його ліквідність, яка є здатністю витримувати ризик ліквідності та фактично загрожувати банку ймовірністю невиконання обов'язків розплати у встановлений угодами термін за взятими на себе зобов'язаннями по причині неможливості досить швидкої конвертації власних активів у реальні платіжні засоби, не зазнаючи особливо значних збитків. В результаті можливості настання таких обставин, комерційні банки змушені постійно здійснювати управління ліквідністю, забезпечуючи її підтримку на належному рівні задля термінового виконання взятих на комерційний банк зобов'язань, враховуючи фактичні їх обсяги, строковість та вид валюти платежу, гарантуючи та забезпечуючи необхідне співвідношення між власними коштами і залученими.

Згідно даних, представлених у табл. 2.6, протягом 2018-2022 років аналізовані нормативи ліквідності, відповідно: миттєвої, поточної та короткострокової, у повній мірі задовольняли встановлені вимоги НБУ.

Таблиця 2.6.

Аналіз динаміки значення нормативу ліквідності банківської системи України у 2018-2022 роках [20]

Економічні нормативи	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Абсолютний приріст, +, -
						2022 рік/2018 рік
норматив миттєвої ліквідності (Н4), вище 20%	68,66	-	-	-	-	-
норматив короткострокової ліквідності (Н5), вище 40%	99,12	-	-	-	-	-
коефіцієнт покриття ліквідністю – LCR, 100%	-	100,0	100,0	100,0	100,0	-
норматив короткострокової ліквідності (Н6), вище 60%	93,52	94,35	86,82	89,13	-	-

При цьому відзначимо, що починаючи з 02.09.2019 економічні нормативи Н4 та Н5 не розраховуються, згідно внесених змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджених постановою Правління НБУ від 01.08.2019 № 102 [34]. За даними 2018 року значення нормативів Н4 та

Н5 відповідали встановленим НБУ.

Стосовно нормативу короткострокової ліквідності (Н6), то відзначимо його здатність контролювати спроможність комерційного банку здійснювати погашення короткострокових зобов'язань на базі ліквідних активів. За даними звітнього періоду фактичне значення заявленого показника перевищувало 60% та становило 93,53% у 2018 році з наступним його зменшенням до 2022 року до рівня 89,13% відповідно.

Коефіцієнт покриття ліквідністю або LCR, затверджений НБУ у 2018 році за рекомендаціями Базельського комітету взамін Н4 та Н5, демонструє рівень стійкості комерційного банку до короткотермінових шоків ліквідності, які потребують покриття значної частини коштів банківських клієнтів на протязі 30 днів у кризовий період. Даний LCR по своїй природі є значно жорсткішим. Протягом досліджуваного періоду його показник складав 100%.

Банківська діяльність по своїй природі є доволі ризиковим видом діяльності, а тому нагляд за кредитними ризиками є необхідною умовою нормального функціонування кожного банку (табл. 2.7.).

Таблиця 2.7.

Аналіз динаміки значення нормативу кредитного ризику по банківській системі

України у 2018-2022 роках [20]

Економічні нормативи	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Абсолютний приріст, +, -
						2022 рік/ 2018 рік
норматив максимального розміру кредитного ризику на 1 контрагента (до 25%) (Н7)	19,83	17,61	19,14	18,60	17,80	-2,03
норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу) (Н8)	176,23	105	87,39	72,35	86,33	-89,9
норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (до 25%) (Н9)	10,41	7,02	4,1	3,71	2,81	-7,6

Згідно даних, представлених у табл. 2.7., простежується позитивна

динаміка виконання нормативно-затверджених нормативів кредитного ризику, встановлених для банківської системи України за 2018-2022 роки. Детальніше дослідимо їх.

Норматив Н7, який визначає максимальний розмір кредитного ризику на одного банківського контрагента, протягом 2018-2022 років характеризується тенденцією до зменшення – з 19,83% у 2018 році до 17,61% у 2019. Проте фінансова дестабілізація, зумовлена пандемією COVID-19 та військовою агресією, зумовила його зменшення до 17,80% у 2022 році. Такий стан свідчить, що комерційні банки зменшили власну залежність від визначених контрагентів. Крім цього, це зумовлює збереження фінансової стабільності і сприяє зниженню фактичного ризику дефолту вітчизняних банків – банки стають надійнішими і очах клієнтів. Як наслідок, вклади та інші активи банківських установ стали захищеними від ризиків невиконання зобов'язань банківських контрагентів.

Н8 забезпечує лімітування концентрації кредитного ризику для визначених контрагентів чи груп пов'язаних між собою контрагентів. Протягом досліджуваного періоду простежуються неоднозначні тенденції коливання даного нормативу з нотами його зменшення – з 176,23% у 2018 році до 86,33% у звітному. Існуючий стан пов'язаний з системними факторами, зокрема здатністю ринкового регулювання, зміни економічного становища та чинниками пандемії та війни на фінансовий сектор.

Найвище значення 2018 року свідчило про вищий рівень економічної нестабільності, а також великим обсягом представлених великих кредитів. У 2019 році відбулося часткове регулювання кредитних ризиків і зменшено рівень фінансової нестабільності ринку. Глобальна економічна криза та обмеження кредитування 2020 року зумовила зменшення нормативу до 87,39%. 2021 рік продемонстрував мінімальне значення – 72,35% та визначив результативність ринкової стабілізації і наступного зменшення чисельності наданих кредитів з високим рівнем ризику. У 2022 році Н8 зріс до 86,33% - відбулося збільшення обсягів ризикового кредитування.

Н9 – норматив максимального розміру кредитного ризику у 2018-2022

роках помітно знизився – з 10,41% у 2018 році до 2,81% у 2022. Існуючий стан свідчить про підвищення рівня контролю як комерційних банків, так і НБУ стосовно кредитного ризику з пов'язаними особами та про зменшення загального рівня кредитних ризиків банківської системи України. Ще однією причиною зменшення нормативу є зростання якості кредитного портфеля комерційних банків та зниження ризику невиконання клієнтських зобов'язань.

Таким чином, фактичний стан існуючих кредитних ризиків банківської системи України визначається наступними особливостями:

1. Кредитні ризики є основними в діяльності українських банків.
2. Національна система регулювання та контролю за кредитними ризиками та демонструє ефективність забезпечує фінансову стійкість банків.
3. За 2018-2022 роки покращився рівень кредитної дисципліни у країні, що зумовило зменшення чисельності проблемних банківських кредитів.

Відзначимо, що у цілях мінімізації негативного впливу військових наслідків та в рамках забезпечення стабільності національної банківської системи НБУ ухвалив Постанову «Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп» [26], відповідно до якої:

1) «визначено тимчасові особливості застосування банками вимог окремих нормативно-правових актів НБУ в умовах воєнного стану (Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [24], Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах [32], Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України [31], Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [34];

2) скасовано проведення у 2022 році щорічної оцінки стійкості банків;

3) передбачено незастосування до банків та відповідальних осіб банківських груп заходів впливу за порушення економічних нормативів, лімітів відкритої валютної позиції, строків подання звітності, якщо такі порушення виникли після початку військової агресії та спричинені негативним впливом російської військової агресії» [4, с. 87].

В рамках недопущення посилення ризиків банківської системи в існуючих умовах НБУ встановило вимоги до діяльності комерційних банків, зокрема:

1) на операції з пов'язаними особами стосовно укладання нових кредитних угод та угод про фінансові банківські зобов'язання, дострокового повернення розміщених депозитів, які належать пов'язаним з банком особам;

2) для банків, стосовно яких не встановлені заходи регуляторного впливу за порушення економічних нормативів через війну, встановлено окремі обмеження на здійснення кредитних операцій;

3) вимоги до комерційних банків щодо безперервної їх діяльності (зміни щодо розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями стосовно, які мають ВЕД «Фінансовий лізинг» - щодо удосконалення встановлення ознак їх високого кредитного ризику;

4) запровадження вимог стосовно дефолтних знецінень активів на стадії зменшення їх корисності;

5) удосконалення процедури визначення величини кредитного ризику за іпотечними кредитами банківських боржників на тимчасово окупованих територіях України тощо.

Дослідимо нормативи інвестування в рамках функціонування банківської системи України (табл. 2.8.).

Таблиця 2.8.

Аналіз динаміки значення нормативу інвестування по банківській системі України у 2018-2022 роках [20]

Економічні нормативи	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	Абсолютний приріст, +, -
						2022 рік/2018 рік
норматив інвестування в цінні папери (Н11), до 15%	0,0009	0,0002	0,0002	0,0005	0,0000	-0,0009
норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н12), до 60%	0,1	0,13	0,10	0,17	0,02	-0,08

Дані табл. 2.8. демонструють виконання встановлених НБУ нормативних

значень та свідчать про зниження і так дуже низької інвестиційної активності національної банківської системи. Комерційні банки не зацікавлені у реалізації прямих інвестицій у бізнес України, а концентруються у переважній більшості на портфельному інвестуванні з метою наступного їх продажу та отримання прибутку. Причинами цьому є загальний рівень економіки України та відсутність мотивації банків у фінансуванні інвестиційних програм, які характеризуються високими ризиками і невідповідністю тривалості ресурсної бази термінам інвестування.

За результатами щорічного оцінювання НБУ структури системно важливих банків за підсумками 2022 року до їх переліку увійшли 14 установ: АТ “А-БАНК”, АТ “АЛЬФА-БАНК”, АТ “КРЕДОБАНК”, АТ “ОТП БАНК”, АТ “Ощадбанк”, АБ “Південний”, АТ КБ “ПриватБанк”, АТ “ПУМБ”, АТ “Райффайзен Банк”, АТ “ТАСКОМБАНК”, АБ “УКРГАЗБАНК”, АТ “Укрексімбанк”, АТ “УКРСИББАНК” та АТ “УНІВЕРСАЛ БАНК” [51]. Протягом досліджуваного періоду їх склад був відносно стабільним.

Таким чином, здійснивши аналіз нормативів функціонування комерційних банків України за напрямком пруденційного їх регулювання встановлено, що банківські установи у 2018-2022 роках у повній мірі виконували всі нормативи НБУ, характеризуються достатнім рівнем капіталізації та прибутковістю в існуючих умовах діяльності. Банківська система України розвивається повільно, однак стабільно, наслідком чого стала ліквідація окремих банків. Наступне зниження негативних факторів впливу на банківську систему можливе у результаті загальної економіки України. Комерційні банки ефективно стримують ліквідність та підтримувати її на необхідному рівні, розміщуючи вільні активи у резерви (готівкові кошти і поточні рахунки НБУ), проте не інвестуючи їх у високодохідні активи. Скорочення кредитування не відбулося.

Висновки до розділу 2

Проведено оцінку стану функціонування банківської системи України

встановила провідну роль банківської системи у забезпеченні сталості економічного розвитку країни. Оснуючи процеси глобалізації та проєвропейського розвитку національної банківської системи визначили життєву необхідність трансформації української банківської системи відповідно до вимог ЄС та провадження європейських стандартів банківського нагляду та регулювання на шляху забезпечення стійкості, ефективності та прибутковості діяльності комерційних банків в Україні.

Аналіз динаміки розвитку банківського сектору продемонстрував тенденції скорочення чисельності банківських установ та їх структурних підрозділів, що відповідає європейським тенденціям. Перевага надається банкам з національним капіталом. Незважаючи на численні виклики (пандемії та військового стану) відмічено приріст активів комерційних банків всіх їх видів. Показники кредитування максимально задовольняли вимоги національної економіки, підтримуючи показники на півні докризових. У структурі кредитів переважала частка кредитування суб'єктів господарювання. Оцінка результативності пасивів комерційних банків в Україні у 2018-2022 роках продемонструвала позитивні тенденції нарощування власного капіталу та зобов'язань. У структурі депозитів відмічено відносну рівновагу вкладів фізичних та юридичних осіб. Результати дослідження прибутковості комерційних банків в Україні у 2018-2022 роках продемонстрували загальні тенденції приросту відповідних показників (за винятком банків з приватним капіталом за підсумками звітного року).

Оцінка економічних нормативів регулювання та банківського нагляду за діяльністю комерційних банків в Україні дала змогу стверджувати про виконання їх у досліджуваному періоді у повній мірі. На підставі цього можна стверджувати про оздоровлення банківської системи України, незважаючи на військовий стан та результати карантинних умов господарювання. НБУ як регулятор протягом досліджуваного періоду здійснював ефективно покладені на нього завдання. Поряд з цим відбувалася потужна імплементація вимог Базель II та III, що з позитивної сторони продемонструвало наслідки його впровадження.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ПЕРЕХОДУ НА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТАНДАРТ

3.1. Проблемні питання функціонування банківської системи України в умовах провадження європейських стандартів

НБУ розпочав реалізацію європейських рекомендацій Базель III ще у 2015 році і планувалося його завершення в Україні до кінця 2020 року. Однак, процес реалізації частини таких положень імплементується і сьогодні. Також, виконуючи Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та реалізуючи Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року [44], яка у 2023 році тимчасово припинена, НБУ у 2018-2022 роках продовжували впроваджувати норми директив ЄС за підтримки ЄС.

НБУ обрав шлях поступового запровадження нових підходів та вимог в цілях недопущення прояву негативних наслідків та формування часового лагу для комерційних банків щодо коригування їх бізнес-моделей та реалізації вимог оновленого законодавства. Було встановлено, що деякі з представлених вимог угоди Базель III реалізувати в Україні буде неможливо у зв'язку з їх складною природою та особливостями української банківської системи. Сьогодні розвиток банківського середовища здійснюється на базі Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року [41].

У період переходу на європейські стандарти банківська система України зіткнулася з численними проблемами, які вимагають вирішення (рис. 3.1.).

1. Недостатня капіталізація банків. Багато банків в Україні мають проблеми з недостатньою капіталізацією, що ускладнює їх можливості відповідати вимогам європейських стандартів щодо капіталу та фінансової стійкості, адже недостатній рівень капіталу у банківській системі може мати наступні наслідки:

1) небезпека для фінансової стійкості – банки з низьким рівнем капіталу можуть бути менш стійкими до фінансових стресів, таких як економічні кризи або збитки від неплатоспроможних клієнтів;

2) обмеження у розширенні бізнесу – банки з обмеженими капіталовкладеннями можуть мати обмежені можливості для розширення своєї діяльності, надання нових послуг та залучення більшої клієнтської бази;

3) збільшення ризиків – недостатній капітал збільшує ризик вкладників та клієнтів, оскільки банк може мати обмежені можливості відшкодувати збитки;

4) негативний вплив на довіру. Недостатній рівень капіталу може вплинути на довіру до банківської системи загалом, оскільки це може розглядатися як ознака фінансових проблем та нестабільності.

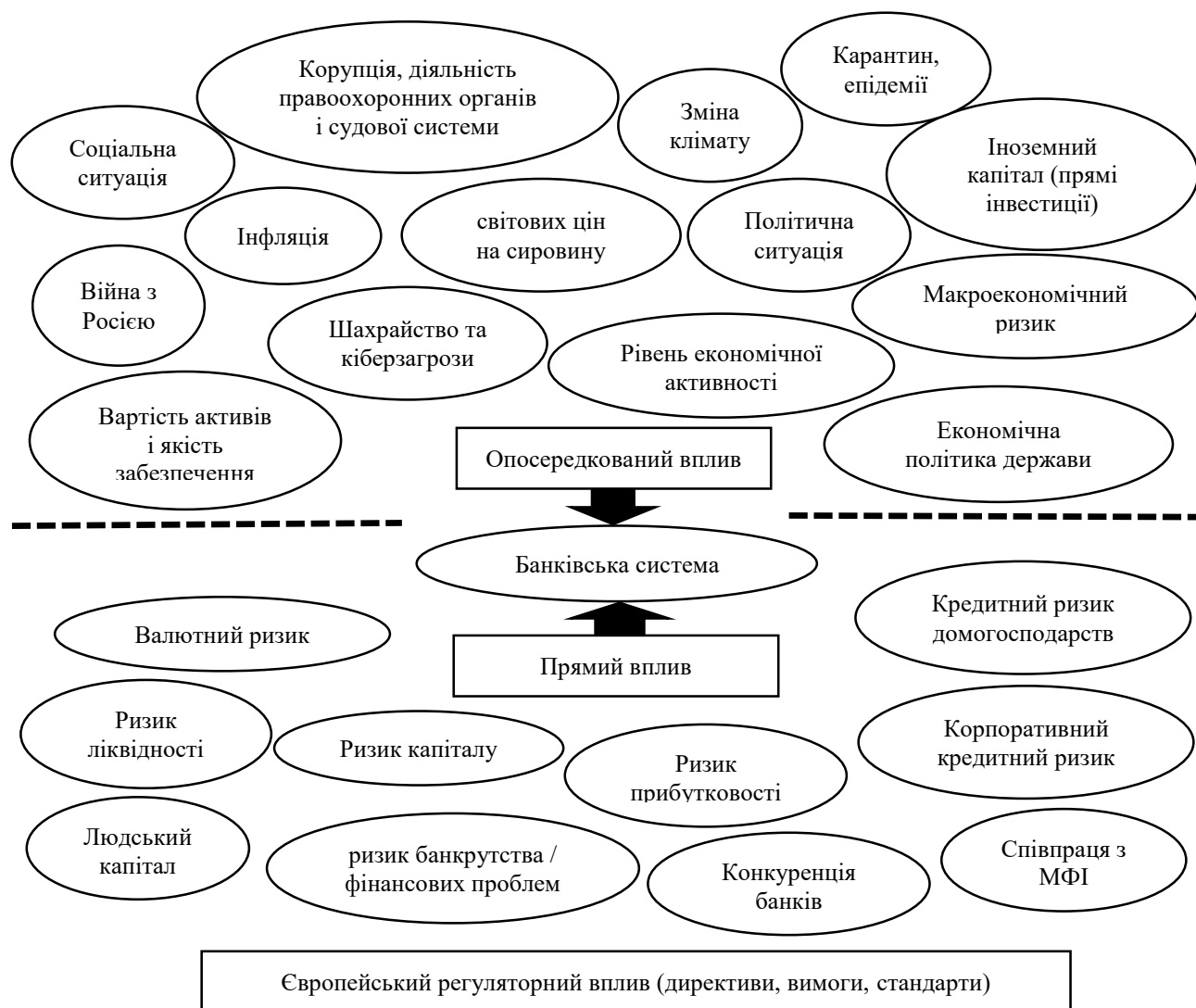

Рис. 3.1. Система прямого та опосередкованого впливу на банківську систему України в умовах переходу на європейський стандарт

За результатами аналізу стану функціонування банківської системи встановлена реальна прибутковість вітчизняного банківського сектору та визначено достатній запас капіталу. Такі аргументи є свідченням своєчасності та ефективності реалізації НБУ планованих регуляторних заходів та змін, які стосувалися вимог відносно капіталу під операційний ризик, підвищеної частки ризику за споживчими кредитами, які характеризувалися як незабезпечені, а також під ОВДП, отримані в іноземній валюті.

Проте, планові перспективи розвитку економіки України погіршилися та не реалізувалися у зв'язку із процесами ескалацію конфлікту та агресією Росії, наслідком чого стало потужне зростання цін на визначальні енергоносії та розповсюдження модифікованих штамів коронавірусу. Ці та інші фактори знайшли пряме та швидке відображення в процесах економічних відносин та зростанні ризиків фінансування та інвестування в Україні. Поряд з цим, на фоні призупинення монетарних стимулів провідними країнами та підвищення безризикової дохідності, призвели до того, що відбулося погіршення та ускладнення доступу України до необхідних ресурсів на міжнародних фінансових ринках тощо. Таким чином, посилюються проблеми капіталізації комерційних банків України.

Результати дослідження поточного стану капіталу, його структури і динаміки основних складових капіталу вітчизняних банків забезпечило виділення ключових проблеми, які впливають на стан та процес капіталізації:

1) незначний фактичний розмір та незадовільна тенденція показників власного та регулятивного банківського загалом, що не у повній мірі не відповідає запланованим масштабам та заходам модернізації економіки;

2) не до кінця збалансована структура статутного капіталу банківської системи у результаті переважної його більшості банків з державною формою капіталу;

3) неоптимізована структура власного капіталу комерційних банків, що зумовлює перевагу у ній саме статутного капіталу, питома вага якого серед більшості банків є більшою за сум власного їх капіталу тощо.

2. Зростання питомої ваги непрацюючих кредитів (NPL). Дослідимо непрацюючі кредити, які є важливим індикатором ефективності банківської системи в країнах ЄС. Так, згідно правил Європейського центрального банку, кредит комерційного банку вважається не працюючим, якщо термін прострочення позичальником відсотків за наданим йому кредитами становить більше 90 днів. Військовий стан вплинув на стан таких кредитів (рис. 3.2.).

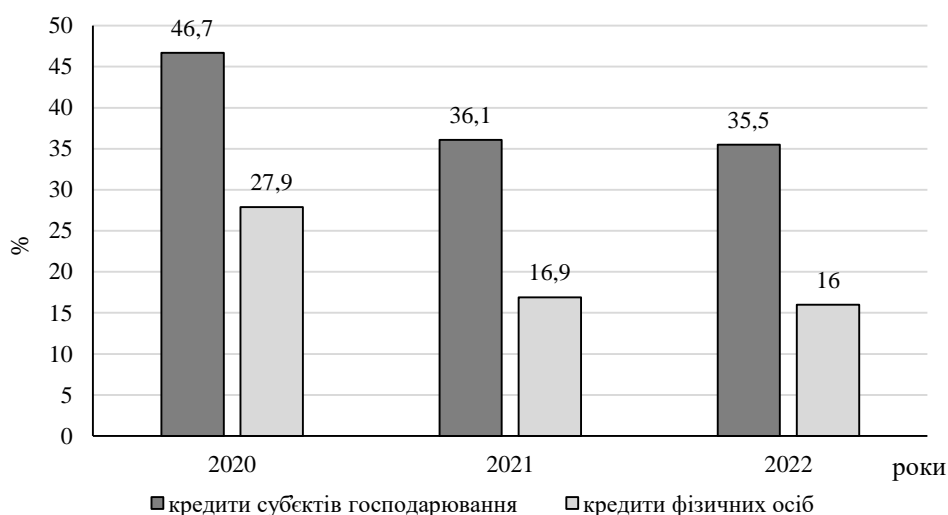

Рис. 3.2. Динаміка кількості непрацюючих кредитів комерційних банків в Україні у 2018-2022 роках [20]

Відповідно даним рис. 2.3. у 2022 році порівняно з даними 2020 року питома вага таких кредитів зменшилася: для суб'єктів господарювання (з 46,7% у 2018 році до 35,5% у звітному) та фізичних осіб (з 27,9% у базовому періоді до 16,0% у 2022 році). Незважаючи на такий стан, НБУ визнав зниження якості таких кредитів, що спричинено бойовими діями в країні.

Причинами виникнення даних кредитів є воєнний стан економіки, відсутність платіжної спроможності позичальника та зниження рівня його фінансового становища, неповноцінна робота банку стосовно попередження виникнення даних проблемних кредитів, несплата або часткова сплата чергового кредитного платежу та / або несплата нарахованих за кредитом відсотків тощо.

Відзначимо, що при здійсненні заходів мінімізації непрацюючих кредитів основними проблемними сторонами визначено: відсутність належного комплексу координації та системної співпраці підрозділів, які фактично

виконують роботи з даними типами кредитів, неналежний рівень формування системи постановки завдань та комплексного контролю їх виконанням, затратність праці, інформування боржників, відсутність належного рівня співпраці колекторських підрозділів тощо.

3. Неприйнятність для ризиків. Українські банки ще не завжди досягли високого рівня управління ризиками, зокрема кредитних та операційних ризиків, які є ключовими складовими європейських стандартів.

Відзначимо фактори, які в сучасних умовах чинять негативний впливати на банківську систему та посилюються в результаті вже існуючої кризи. Основними з них є недостатньо ефективна, у певній мірі консервативна оцінка рівня платоспроможності клієнтів банківських установ, коротка терміновість розміщення вкладів як суб'єктів господарювання, так і фізичних осіб, супутня їх доларизація, а головне – недостатня операційна ефективність комерційних банків.

За останні 10 років Україна активно впроваджує нормативи, стандарти та вимоги європейського законодавства у сфері банківських послуг та організації функціонування банківської системи, намагаючись максимально удосконалювати процедури банківського нагляду та пруденційного регулювання НБУ комерційних банків, проте залишаються недоопрацьованими окремі проблеми. Зокрема: недосконалість процедур та схем контролю перебування у користуванні банків дієвих моделей та систем управління існуючими ризиками; недостатній рівень задоволення пруденційних вимог стосовно досягнення розмірів нормативів, встановлених НБУ відносно великих за обсягами кредитних ризиків; неналежний рівень уваги та заходів щодо формування та удосконалення положень і процедур схем протидії відмиванню доходів, отриманих незаконним шляхом.

За таких умов, вважаємо, що для України необхідною є розробка концепції комплексного банківського нагляду, яка б містила важливі складові, які б ефективно взаємодіяли та співпрацювали між собою.

4. Корупція та недостатня прозорість. Проблеми з корупцією та

недостатньою прозорістю є суттєвими факторами, що ускладнюють перехід на європейські стандарти, оскільки вони створюють перешкоди для розвитку справедливого та ефективного фінансового ринку.

5. Недостатня кібербезпека. Забезпечення високого рівня кібербезпеки та захисту особистих даних клієнтів залишається проблематичним, оскільки зростаючі кіберзагрози можуть вразити банківську систему України в перехідний період.

6. Потреба у вдосконаленні законодавства. Необхідно вдосконалити законодавство в галузі фінансових послуг та банківського нагляду для відповідності європейським стандартам та створення стабільного та прозорого фінансового середовища.

Відзначимо систему проблемних питань в імплементації європейського законодавства стосовно функціонування банківської системи у вітчизняну практику:

1) складнощі та протиріччя запровадження положень Базеля II і III, а також гарантування умов посилення стійкості до об'єктивних економічних потрясінь. Гостим є питання стосовно реалізації засад Базель III, зважаючи на специфіку вітчизняного банківського сектору, у тому числі, в частині саме іпотечного кредитування з відносно низьким рівнем ризику;

2) забезпечення сталого економічного розвитку в Україні та перехід на умови «зеленого функціонування» з урахуванням наростаючих екологічних, соціальних, а також управлінських ризиків тощо.

7. Низька довіра споживачів. Низький рівень довіри споживачів до банківської системи, спричинений іноді незадовільною якістю послуг та невпевненістю в їхній стабільності, ускладнює перехід на європейські стандарти.

Ці проблеми вимагають комплексного підходу та системних реформ у банківській системі України для успішного переходу на європейські стандарти та зміцнення стабільності фінансової системи країни.

Також, потребують уваги основні проблемні моменти, які дають змогу встановити критерії та орієнтири подальшого розвитку банківської системи

України:

1) в аналізі виявлено тенденції скорочення кількості комерційних банків та їх структурних підрозділів. При цьому потребують подальшого доопрацювання питання відбору банківських установ, стосовно яких відкликаються ліцензії;

2) потребують розвитку та інтеграції сфери пластикових карт в Україні, адже близько 19% обсягу операцій з пластиковими картами в Україні не пов'язані з операціями зі зняття або внесення готівкових коштів. За відомостями НБУ, близько 85% всіх угод на роздрібному ринку ЄС було здійснено саме електронним шляхом. Ця обставина вказує на відставання електронних платіжних систем України від платіжних систем ЄС;

3) присутня недостатня розвиненість інформаційної бази в Україні, оскільки наявна слабка організованість баз даних і недостатнє забезпечення наукових кіл статистичними даними, що помітно ускладнює аналітичну активність останніх;

4) наявна відносна недоступність банківських послуг населенню, оскільки кількість обслуговуваних клієнтів одним банком в Україні набагато вища, ніж та сама величина в ЄС тощо. Виходячи з цього, можна судити про високий потенціал розвитку банківської системи України.

Представлені проблемні питання функціонування банківської системи України в умовах стандартизації та відповідності вимог банківської діяльності європейським стандартам повинні бути чітко окреслені напрями реформування спрямовані на покращення стабільності та ефективності банківської системи України, щоб забезпечити її відповідність міжнародним стандартам та збереження довіри у фінансовому секторі.

3.2. Перспективи і напрями реформування системи банківського нагляду в Україні

Україна продовжує активно реформувати свою систему банківського нагляду для забезпечення стабільності фінансової системи та відповідності міжнародним стандартам. Ось деякі перспективи та напрями реформування

української системи банківського нагляду:

1. Зміцнення незалежності та ефективності НБУ. Реформи спрямовані на підвищення незалежності НБУ від зовнішніх впливів та політичного тиску, а також на підвищення ефективності його діяльності у сфері банківського нагляду.

2. Для вирішення збільшення капіталізації банків необхідно: розширювати та мотивувати інвестиційні процеси в країні, реформувати та реструктуризовувати, а в окремих випадках і забезпечувати фінансову підтримку від держави (уряд може надавати фінансову підтримку або гарантії для збільшення капіталу важливих банків).

3. З метою нарощування рівня ефективності та конкурентоспроможності українських банків, недопущення та мінімізації ризиків банківської системи в процесі євроінтеграційних трансформацій, зокрема інструментарію їх реалізації, необхідно імплементувати національне законодавство згідно європейських вимог з акцентом на посилення регулювання банківської системи, уніфікувати операції та процедури банківського нагляду та реалізація зарубіжної практики контролю за функціонування комерційних банків в Україні.

4. Вдосконалення регуляторного середовища. Уряд України працює над вдосконаленням регуляторного середовища для банківських установ, щоб забезпечити відповідність міжнародним стандартам управління ризиками, капіталом та ліквідністю. Зокрема, необхідно:

1) доопрацювати методичні підходи визначення нормативів достатності капіталу та банківських вимог до капіталу згідно вимог Базельської угоди про капітал та встановлених Директив ЄС;

2) удосконалювати методологічні засади контролю діяльності банків, ґрунтуючись на моніторингу поточної діяльності відбору банків;

3) здійснення стрес-тестів банківської діяльності з метою виявлення і запобігання проблемам функціонування окремих з них та у системі в цілому;

4) поглиблювати інструментарій мінімізації ризиків функціонування банків (валютного та ризику ліквідності).

5. Запровадження нових стандартів та методик нагляду. Україна активно

адаптує та впроваджує міжнародні стандарти банківського нагляду, такі як методика оцінки ризиків, визначення капіталу, надання кредитів тощо.

6. Підвищення прозорості та звітності. Українські банки мають дотримуватися високих стандартів звітності та фінансової звітності, щоб забезпечити прозорість своєї діяльності та залучення довіри інвесторів та клієнтів.

7. Системно розширювати спектр банківських послуг як для приватних, так і для корпоративних клієнтів шляхом обслуговування рахунків, оновлення систем електронного банкінгу на базі сучасних технологій, можливостей цифровізації та штучного інтелекту.

8. В рамках врегулювання проблемних питань ліквідності вітчизняних банків доцільно:

1) відновити випуск короткострокових ОВДП з терміном їх погашення до 6 місяців, на основі чого комерційні банки здатні будуть здійснити перерозподіл вільних фінансових ресурсів на користь фінансового забезпечення бюджету України, який у період військового стану потребує більшої їх кількості.

2) з метою підвищення рівня привабливості довгострокових ОВДП МФУ повинно запровадити плаваючу ринкову проценту ставку за даними цінними паперами.

Вважаємо, що вказані заходи стимулюватимуть збільшення розміщень банків у ОВДП та зростанню ліквідності вторинного ринку ОВДП. За таких умов даний інструмент набуде вищого рівня привабливості для інших економічних суб'єктів.

9. Розвиток вітчизняної банківської системи безумовно пов'язаний з зростанням рівня прозорості діяльності її структур та банківської системи загалом. Відзначимо, що саме фінансова інформація комерційними банками висвітлюється у достатньому обсязі, а от нефінансова інформація – стратегії банківського управління ризиками та безпосередньо параметри ризиків, їх концентрація та оцінка фінансового інструментарію – фактично не розголошується. Вважаємо, що НБУ в рамках зростання рівня прозорості

національної банківської системи повинен здійснювати цілеспрямовану політику стосовно здійснення інституційних змін та доповнень у нормативно-правові акти, які регулюють банківську діяльність, в цілях мотивації комерційних банків ширше розкривати інформацію стосовно фінансового і нефінансового характеру. Доцільним було б створення бюро економічної інформації та так званого «інституту банківського арбітра».

10. Вважаємо, нагальним питанням повинно стати перегляд функціональної ролі і економічного значення системи гарантування вкладів, що функціонує в Україні. Необхідно опиратися на те, що початковою метою роботи систем страхування депозитів передбачалося не захист реальних вкладників, а фактичне зростання стійкості вітчизняної банківської системи.

На нашу думку, хеджування банківських депозитів повинно носити не лише соціальний, проте і економічний характер. НБУ в ролі регулятора повинен переосмислити та трансформувати комплексному систему сприяння фінансовій стабільності, а Фонд гарантування вкладів необхідно розглядати не як відокремлену структуру, що повертає клієнтам втрати, а саме як дієвий елемент комплексної системи гарантування фінансової стабільності, призначенням якої повинно стати попередження реального банкрутства комерційних банків та створення умов розвитку та стабільності банківського сектору України.

11. Підвищення кваліфікації персоналу. Реформи спрямовані на підвищення кваліфікації працівників банківського нагляду, щоб вони могли впроваджувати нові стандарти та методики нагляду ефективно та компетентно.

12. Впровадження ризик-орієнтованого нагляду. Це означає перехід від традиційного нагляду до більш акцентованого на виявленні та управлінні ризиками у банківській діяльності.

Відзначимо, процес імплементації європейської угоди Базель III вже здійснило позитивний вплив на фактичний стан банківської системи України. Аргументами цьому скорочення кількості проблемних та збиткових комерційних банків, а також зменшення рівня їх зовнішньої заборгованості. Однак, для України у процесів визначенні пріоритетного напрямку розвитку національного

законодавства банківської діяльності необхідно приділяти увагу на тенденції, які визначатимуть майбутні тенденції розвитку банківської сфери ЄС та України зокрема.

Мова йде про процеси цифровізації банківської діяльності та банківських послуг, які зумовлюватимуть генерацію нових, особливих регуляторних законодавчих актів у світі, у тому числі і в Україні. Сучасні необанки, банки-челленджери чи фінтех-компанії, які зосереджують свою діяльність на одній або декількох визначених банківських послугах, зумовлюють природні зміни та реформацію банківських ринків. Демонстративними прикладами є послуги таких структур, які взаємозамінюють чи пов'язані з онлайн-платежами та онлайн-покупками. Сьогодні великі технологічні компанії, такі як «Фейсбук», «Еппл», «Амазон» та інші, посилено інтегрують аналогічні платіжні послуги через свої платформи, і є підстави стверджувати, що наступними пропозиціями їх програмних продуктів буде все більше саме банківських послуг.

Розвинені останніми роками технології криптовалют та технології, які реалізують децентралізацію фінансів, здатні формувати новітні конфігурації механізмів постачання вже традиційних банківських продуктів та послуг. Існують навіть думки проте, що такі фінансові посередники як комерційні банки у недалекому майбутньому можуть стати непотрібними у середовищі нового цифрового укладу та світових відносин. За таких умов комерційним банкам доведеться фундаментально змінювати свої функціональні ролі, призначення та бізнес-моделі у світлі нових фінансових системах.

Вважається, що сучасними «цифровими» проблемами нормативно-правового забезпечення, безпосередньо пов'язаними з традиційною банківською діяльністю визначено процеси циркуляції та обміну даними між потенційними користувачами банківських послуг і пов'язані вони з цифровою ідентифікацією та верифікацією, з криптовалютами та очікуваним майбутнім цифровим євро. Відзначимо, що спільним основами даних проблемних питань є один єдиний факт – вони кожна зі своєї позиції ставлять під питання існування класичну банківську систему та традиційну бізнес-модель.

Сьогодні Європейська Комісія вже активно працює над декількома такими фінансовими ініціативами, які безпосередньо пов'язаними з системою банківських даних та інформаційних (фінансових), започатковуючи регулювання вже функціонуючих технологій на основі штучного інтелекту у сфері банківської діяльності. Ставиться на порядок денний питання перегляду Директиви про платіжні послуги, у тому числі розробка системного нормативно-правового акту стосовно таких масивів даних.

Також, на розгляді Європейського парламенту сьогодні перебуває перелік проектів, зокрема: Закон про цифрові ринки (Digital Markets Act, DMA) і Закону про цифрові послуги (Digital Services Act, DSA). Вони кодифікують у своїй структурі нормативні положення стосовно регулювання окремих видів банківських послуг на тлі цифрового простору.

На основі таких відомостей доцільно акцентувати увагу на такій регуляторній ініціативі, яка запропонована Європейською Комісією, зокрема на розробці пропозицій створення європейської систему цифрової ідентифікації та віртуальної верифікації. В європейських законодавчих колах вважається, що мета таких заходів повинна полягати у запровадженні цифрових гаманців для населення, які б акумулювати та зберігали відповідні цифрові документи та іншу важливу персональну інформацію.

Наступним етапом запуску та функціонування стануть процеси постачання таких цифрових послуг по середовищу ЄС, а згодом і України. Передбачається, що цифровий гаманець стане виключним каналом доступу до цифрових банківських ринків.

Наступною сферою, яка набула швидкісного розвитку та по природі підлягає регулюванню зокрема банківським законодавством, є криптовалюти та пов'язані з ними технології функціонуючих децентралізованих фінансів. Завдячуючи низьким чи від'ємним процентним ставкам, а також високим індексам провідних фондових ринків, фінансовий інтерес до таких ресурсів як криптоактиви серед потенційних клієнтів комерційних банків протягом останніх років значно зріс.

З позиції регулювання встановлено пріоритетні завданнями існуючого банківського регулювання і нагляду, які нерозривно пов'язані та сконцентровані навколо відповідних суб'єктів банківської та цифрової фінансової діяльності. Юридично ліцензії надаються зареєстрованим юридичним особам, а фактичний контроль та нагляд націлений на суб'єктів, яких фактично можна контролювати, на них можливо накладати штрафні (фінансові) санкції чи звертатися стосовно них до суду за умов порушення виконання регуляторних вимог.

Ось такі децентралізовані фінансові платформи, функціонуючі на основі відкритих вихідних кодів сьогодні вже широко використовуються у світі. Зважаючи на віртуальний та цифровий характер їх функціонування та стирання територіальних чи національних меж, такі платформи не належить конкретній юридичній чи фізичній особі, однак функціонують на децентралізованій основі технологій блокчейну і фактично не відповідають підходу, який заснований на суб'єктності учасників банківських та фінансових ринків.

Сьогодні ще не сформовані та законодавчо не закріплені регуляторні акти та механізми ліцензування, умов штрафування та підстав припинення діяльності відкритих таких децентралізованих фінансових платформ. Наразі за ними відсутній конкретний відповідальний суб'єкт регулювання, за винятком індивідуального користувача, який здійснює запуск такого програмного забезпечення з метою реалізації фінансових операцій. Сьогодні Європейська Комісія вже посилено розглядає відповідний проєкт Регламенту про ринки криптоактивів («Markets in Crypto Assets Regulation», MiCAR). Базельський комітет, у свою чергу, розробляє засади пруденційне регулювання операцій з криптоактивами на фактичних балансах банківських установ.

Потреба чіткого регламентування регуляторних вимог як з позиції захисту прав споживачів таких банківських послуг, а також підтримки рівня стабільності фінансових та банківських ринків чи пруденційного регуляторного нагляду, визначається пріоритетною основою в рамках регулювання банківських установ для формування підґрунтя для наступних кроків здійснення їх операцій з вказаними криптоактивами, видами криптовалют на базі використання

децентралізованих фінансових систем.

Іншим важливим та складним питанням з точки зору банківського нагляду та регулювання видається цифровий євро, що позиціонується сьогодні як варіант роздрібної цифрової валюти в рамках функціонування ЄС. Ще декілька років тому подібні цифрові національні валюти вважалися надзвичайно віддаленими та малореальними питаннями, а передові світові центральні банки серйозно не розглядали подібні можливості, а відносилися до них як до технологічного питання.

Проте все дуже швидко змінилося з моменту оголошення передовими глобальними технологічними компаніями про запуск індивідуальних цифрових валют. До прикладу, центробанк Китаю швидко почав проводити відповідні фізичні випробування можливостей застосування цифрового юаню. У відповідь цьому, 36% світових центральних банків, охоплюючи близько 75% населення світу, активно працюють над питанням практичного впровадження аналогічної цифрової валюти [10].

Європейська Комісія з метою утримання світового лідерства прагне запобігти процесам поширення застосування криптовалют великих технологічних компаній чи криптовалют, які деноміновані у інших валютах ніж євро, та взяли на себе функціонал основної валюти у фінансовому житті та господарських операціях населення та бізнесу ЄС. Такі заходи повинні попередити погіршення спроможності Європейського центрального банку здійснювати керівництво.

Впровадження технологічними компаніями зазначених криптовалют може зумовити виникнення фінансово-економічних небезпечних станів та імовірного формування невідконтрольних країною фінансових екосистем в той час, коли європейські законотворці намагаються формувати відкриті та прозорі фінансові екосистеми (у тому числі шляхом функціонального спрощення і підвищення результативності обміну фінансовими, банківськими та персональними даними).

За таких умов, назріває необхідність випуску ЄС власної цифрової валюти

на протипагу домінуванню у банківській і фінансовій системах країн ЄС системи неконтрольованих криптовалют багатонаціональних суб'єктів господарювання. Європейська Комісія завершує розробку Регламент, який вміщуватиме пріоритетні особливості реалізації та функціонування єдиної європейської цифрової валюти.

З позиції забезпечення стійкості на цінності національної валюти варто розглянути на національному рівні варіанти фінансової поведінки уряду та головного банківського регулятора в Україні, оскільки такі зміни можуть негативно позначитися на національних фінансових інтересах, фінансовій самостійності та здатності фінансового управління – збереження національного суверенітету.

Отже, реалізуючи та імплементуючи засади положень Угоди про асоціацію Україна торкнулася питань динамічного оновлення європейського законодавства сфері банківської діяльності та, безпосередньо стала учасником даних інтеграційних процесів та їх викликів. В таких умовах вітчизняні зобов'язання систематизують значний обсяг регламентованих змін, в результаті чого прогрес гармонізації українського законодавства відповідно нормативно-правовій базі ЄС відбувається досить уповільнено зважаючи на заплановані терміни.

Пріоритетними сферами гармонізації є реалізація положень Директиви 2001/24/ЄС [36], Директиви 2014/59/ЄС [25], Регламенту 575/2013 [35]. Вважаємо, що вітчизняне банківське законодавство повинно розвиватися динамічно, відповідно останніх змін та тенденцій європейських ринків банківських послуг та банківських продуктів.

Пріоритетними напрямками майбутніх вітчизняних банківських змін повинні стати: процеси цифровізації комерційних банків та їх послуг, формування необанків та банків-челленджерів, зростання ролі FinTech-компаній у рамках функціонування банківського середовища, збільшення питомої ваги онлайн-платежів та онлайн-покупок, посилення інтересу до криптовалют і криптоактивів, посилення ролі децентралізованих фінансів, широке застосування цифрова ідентифікації і верифікації та перспективи тотального

впровадження цифрового євро. В рамках прийняття визначальних управлінських рішень у сфері організації ефективної вітчизняної банківської системи системно важливо розуміти вказані вектори майбутнього розвитку вітчизняного законодавства в рамках реалізації європейських стандартів.

Таким чином, з метою реалізації консультування НБУ з європейськими інституціями в рамках переходу на європейський стандарт необхідно чітко визначити проблемні сфери, сформулювати перелік проблемних питань та план-графік технічного співробітництва між вітчизняними банками та іноземними інституціями операційно-технічного супроводу в рамках реалізації питань юридично-правового змісту, реалізації монетарної політики, функціонування платіжних систем, розширення інформаційних технологій, поглиблення статистики, правомірності бухгалтерського обліку та контролю емісії грошей.

Висновки до розділу 3

Встановлено систему проблемних питань переходу на європейський стандарт функціонування банківської системи України. Ключовими з них визнано: недостатня банківська капіталізація, високий рівень ризиковості банківських операцій, низький рівень надійності малих банків на фоні потужної концентрації банківських активів великих комерційних банків.

Через вказані проблеми, зокрема, як проблемні кредити, відмивання грошей, одержаних незаконним шляхом, щороку значна кількість вітчизняних банків у піддаються реорганізації, переводяться в режим фінансового оздоровлення чи взагалі ліквідується в результаті своєї неплатоспроможності. Заявлені проблеми гальмують підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних комерційних банків, дестимулюють розвиток банківського сектора та економічне зростання в Україні загалом. Всі вони потребують результативного вирішення.

Розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування

банківської системи України в умова переходу на європейський стандарт на основі сучасних тенденцій у розвитку нормативно-правової бази та норм пруденційного нагляду у банківській системі ЄС. Пропоновані заходи лібералізації банківського і фінансового сектору в Україні повинні супроводжуватися посиленням наглядової політики і правил поведінки гравців на ринку банківських послуг. Визначено необхідність прискорення процесів цифровізації інформаційних систем банківській діяльності України відповідно до стандартів європейських країн. Підвищується необхідність удосконалення пропонованих банківських продуктів та послуг, а також запровадження системно нових.

ВИСНОВКИ

Сучасна вітчизняна банківська система розвивається в контексті впливу світових тенденцій формування фінансової сфери, що полягає у посиленні процесів концентрації банківського капіталу, прояві його глобального характеру. Перед українською банківською системою стоїть найважливіше завдання – інтегрування у нову архітектуру глобального фінансового співтовариства на основі нормативно-правових засад функціонування за європейськими стандартами.

Пріоритетними принципами євроінтеграції банківської системи України встановлено гарантування економічного суверенітету України, гармонізація інтересів банківського сектору України, прозорість та законність механізмів потрапляння іноземного капіталу до банківського сектору України та постійність процесів інтеграції України з ЄС.

Імплементатії банківського українського законодавство до норм ЄС, запровадження міжнародних стандартів та поглиблення співпраці з органами регулювання, нагляду країн ЄС та інститутами здійснюється за напрямками банківського регулювання та нагляду, функціонування та розвитку платіжних систем, лібералізації руху капіталу та платежів, протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, бухгалтерського обліку, кіберзахист та інформаційна безпека у банківській системі тощо.

Основними тенденціями трансформації банківської системи України відносно європейських стандартів є уніфікація правил банківської діяльності згідно європейського ринку банківських послуг, поглиблення стандартизації банківського капіталу, посилення банківської конкуренції на глобальній арені тощо. Законодавчою основою наступних змін визначено Базельські стандарти, Європейську банківську директиву, вимоги до фінансової стійкості та управління ризиками, вимоги та рекомендації FATF, стандарти конвергенції та гармонізації, а також цифрові стандарти та кібербезпека тощо. Систематизовано підходи до гарантування фінансової стійкості банківської системи на основі

інструментарію макропруденційного регулювання.

Аналіз стану функціонування банківської системи України виділила наступні тенденції:

1. Щорічне зменшення чисельності комерційних банків та їх підрозділів, що в загальному відповідає європейській тенденції (у 2022 році залишилося 67 проти 77 у 2018 році (що на 10 банків або на 13% менше за базовий період). У 2022 році зумовлено анулюванням ліцензії банків з російським капіталом. Відбулося зменшення чисельності банків з іноземним капіталом (з 37 банків у 2018 році до 30 у звітному (менше на 7 банків або 18,9%) та з 100% іноземним капіталом.

2. Відбулося нарощування обсягів активів комерційних банків – з 1934,71 млрд. грн. у 2018 році до 2716,79 млрд. грн. у 2022 році (що на 782,08 млрд. грн. або на 140,4% більше). За структурою активів найбільша частка належить банкам з державною часткою – 52,9% у 2022 році, а найменше – банкам з приватним капіталом – від 12,9% у 2018 році до 19,2% у звітному. Тенденції свідчать про зростання та посилення концентрації сектору. У структурі активів банків переважали кредити, проте відбулося їх зменшення – з 1118,86 млрд. грн. у 2018 році до 1004,99 млрд. грн. За структурою кредитів переважали кредитами, наданим суб'єктам господарювання (частка у 2022 році – 78,1% проти 82,4% у 2018 році).

3. Пасиви банків звітного періоду зросли з 1359,7 млрд. грн. до 2679,46 млрд. грн., що на 1319,76 млрд. грн. або 197,1% більше 2018 року. Примножився власний капітал – на 170,69 млрд. грн. або на 197,1%. Приріст зобов'язань банків у 2018-2022 роках становив 1149,047 млрд. грн. або 195,4%. Чистий прибуток після оподаткування у 2022 році склав 21,92 млрд. грн., що на 4,84 млрд. грн. (на 128,3%) більше за показники 2018 року.

Оцінка економічних нормативів регулювання та банківського нагляду за діяльністю комерційних банків в Україні встановила:

1. У 2018-2021 років відбулося нарощування капіталу банків, а економіко-політичні події 2022 року призвели до зменшення показника до 211,09 млрд. грн.

Середнє значення нормативів капіталу є вищим від мінімально встановлених значень, що свідчить про якісне та вдале виконання встановлених умов НБУ на фоні зростання темпів кредитування.

2. Норматив короткострокової ліквідності (Н6) демонструє здатність контролювати спроможність банку здійснювати погашення короткострокових зобов'язань на базі ліквідних активів. За 2022 рік значення показника перевищувало 60% та становило 93,53% у 2018 році з наступним його зменшенням до 2022 року до рівня 89,13% відповідно.

3. Простежується позитивна динаміка виконання нормативів кредитного ризику. Комерційні банки зменшили власну залежність від визначених контрагентів. Національна системи регулювання та контролю за кредитними ризиками та демонструє ефективність забезпечує фінансову стійкість банків. За 2018-2022 роки покращився рівень кредитної дисципліни у країні, що зумовило зменшення чисельності проблемних банківських кредитів.

4. Нормативу інвестування демонструють виконання встановлених НБУ значень та свідчать про зниження інвестиційної активності банківської системи. Банки не зацікавлені у реалізації прямих інвестицій у бізнес, а концентруються на портфельному інвестуванні з метою наступного їх продажу та отримання прибутку.

Проблемними питаннями функціонування банківської системи України в умовах провадження європейських стандартів встановлено: недостатня капіталізація банків, зростання питомої ваги непрацюючих кредитів (NPL), неприйнятність для ризиків, корупція та недостатня прозорість, недостатня кібербезпека, потреба у вдосконаленні законодавства.

Перспективам вирішення заявлених проблем повинно стати:

1. Зміцнення незалежності та ефективності НБУ.
2. Розширення та мотивування інвестиційних процесів в країні, реформування та реструктуризація.
3. Імплементация національне законодавство згідно європейських вимог з акцентом на посилення регулювання банківської системи, уніфікувати операції

та процедури банківського нагляду та реалізація зарубіжної практики контролю за функціонування комерційних банків в Україні.

4. Вдосконалення регуляторного середовища.

5. Запровадження нових стандартів та методик нагляду.

6. Підвищення прозорості та звітності.

7. Системно розширювати спектру банківських послуг як для приватних, так і для корпоративних клієнтів.

8. Врегулювання ліквідності вітчизняних банків шляхом відновлення випуску короткострокових ОВДП з терміном погашення до 6 місяців, підвищення рівня привабливості довгострокових ОВДП шляхом запровадження плаваючої процентної ставки.

Встановлення пріоритних завданнями існуючого банківського регулювання і нагляду, які нерозривно пов'язані та сконцентровані навколо суб'єктів банківської та цифрової діяльності у сфері криптовалют та криптоактивів. Іншим важливим та складним питанням з точки зору банківського нагляду та регулювання видається цифровий євро, що позиціонується сьогодні як варіант роздрібною цифровою валюти в рамках функціонування ЄС. З позиції забезпечення стійкості на цінності національної валюти варто розглянути на національному рівні варіанти фінансової поведінки уряду та головного банківського регулятора в Україні, оскільки такі зміни можуть негативно позначитися на національних фінансових інтересах, фінансовій самостійності та здатності фінансового управління – збереження національного суверенітету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банківська система України демонструє стійкість попри війну. URL : <https://ua.korrespondent.net/articles/4642834-bankivska-systema-ukrainy-demonstruie-stiikist-popry-viinu> (дата звернення: 12.08.2023).
2. Банки встановили новий рекорд з надприбутків: що це означає для економіки. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/banki-vstanovili-noviy-rekord-z-nadpributkiv-shcho-ce-oznachaye-dlya-ekonomiki-12457791.html> (дата звернення: 12.11.2023).
3. Блащук-Дев'яткіна Н.З., Себестянович І.С. Базельський комітет та його роль в регулюванні банківської діяльності. *Молодий вчений*. 2020. № 4 (80). С. 286-289.
4. Волкова Н.І. Розвиток системи страхування кредитних ризиків банків. *Економіка і організація управління*. 2023. № 2 (50). С. 86-95.
5. Грубінка І.І. Особливості розвитку та сучасного стану банківської системи України в контексті державної монетарної політики. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2017. № 10. С. 579-582.
6. Грудзевич У.Я. Проблеми і перспективи впровадження вимог «Базелю III» при визначенні ліквідності банків України. *Банківська справа*. 2018. Випуск 2 (130). С. 57-62.
7. Європейська інтеграція. URL : <https://bank.gov.ua/ua/about/international/euro-integration> (дата звернення: 24.06.2023).
8. Іваницька О.В. Вплив банківських стандартів Базель III на розвиток інноваційного підприємництва України. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/10844/1/77.pdf> (дата звернення: 21.07.2023).
9. Завершено перехід на міжнародний стандарт. URL : [IBAN.https://bank.gov.ua/ua/news/all/zaversheno-perehid-na-mijnarodniy-standart-iban](https://bank.gov.ua/ua/news/all/zaversheno-perehid-na-mijnarodniy-standart-iban) (дата звернення: 11.10.2023).
10. Зайцева Л.О. Банківська система України: стан, проблеми розвитку. *Бізнесінформ*. 2018. № 1. С. 280-285.

11. Ільчук П., Коць О., Кудь А. Показники капіталізації банківської системи України: фактичний стан та порівняльна характеристика із показниками Польщі, Швейцарії та Німеччини. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2020. № 1 (21). С. 195-205.

12. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : постанова НБУ від 01 серп. 2019 р. № 102. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text> (дата звернення: 12.07.2023).

13. Князь С. В., Другов О. О., Федорчак О. Є, Прохоренко В. П. Аналіз динаміки розвитку банківського сектору України. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/344311639_ANALIZ_DINAMIKI_ROZVI_TKU_BANKIVSKOGO_SEKTORU_UKRAINI (дата звернення: 20.09.2023).

14. Коверза В.С., Неізнестна О.В., Шендригоренко М.Т., Іванова Н. С. Шляхи підвищення конкурентоспроможності банків в контексті інтеграції в ЄС. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2020/77.pdf (дата звернення: 28.10.2023).

15. Король М.М., Співак В.О., Куліковська І.В. Сучасний стан показників української банківської системи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 47. С. 41-47.

16. Майбутнє фінансового сектору в післявоєнній Україні. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/5/695722/> (дата звернення: 08.11.2023).

17. Нацбанк України заявив о контролюемости ситуации на валютном рынке страны. URL : <https://www.interfax.ru/business/823953> (дата звернення: 28.09.2023).

18. Національний банк посилює напрям міжнародної співпраці. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-posilyuye-napryam-mijnarodnoyi-spivpratsi> (дата звернення: 12.09.2023).

19. Національний банк продовжує імплементувати норми директив ЄС. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prodovjuye-implementuvati>

normi-direktiv-yes (дата звернення: 08.10.2023).

20. Національний банк України : офіційний сайт. URL : <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 12.11.2023).

21. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (за період 01.08 – 31.08.2022). URL : <https://niss.gov.ua/en/node/4639> (дата звернення: 12.08.2023).

22. Павлюк О.О. Еволюція банківського нагляду в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Випуск 3 (14). С. 31-38.

23. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 груд. 2000 р. № 2121-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 08.06.2023).

24. Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : положення НБУ від 30 черв. 2016 р. № 351. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text> (дата звернення: 08.06.2023).

25. Про встановлення рамок для відновлення платоспроможності і врегулювання кредитних установ та інвестиційних фірм і внесення змін та доповнень до Директиви Ради 82/891/ЄЕС та директив 2001/24/ЄС, 2002/47/ЄС, 2004/25/ЄС, 2005/56/ЄС, 2007/36/ЄС, 2011/35/ЄС, 2012/30/ЄС і 2013/36/ЄС та регламентів Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 648/2012 : директива Європейського парламенту і Ради від 15 трав. 2014 р. № 2014/59/ЄС. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_051-14#Text (дата звернення: 21.07.2023).

26. Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп : постанова НБУ від 25 лют. 2022 р. № 23. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0023500-22#Text> (дата звернення: 08.06.2023).

27. Директива Європейського парламенту і ради 2013/36/ЄС про доступ до діяльності кредитних установ і пруденційний нагляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами, про внесення змін до Директиви 2002/87/ЄС та про

скасування директив 2006/48/ЄС та 2006/49/ЄС : Директива ЄС від 26 черв. 2013 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_036-13#Text (дата звернення: 21.06.2023).

28. Про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ (виправлене видання) : Директива Європейського Парламенту та Ради директива ЄС від 14 черв. 2006 р. № 2006/48/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_862 (дата звернення: 02.07.2023).

29. Про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) від 27 квіт. 2016 р. № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 03.07.2023).

30. Про заходи для високого спільного рівня безпеки мережевих та інформаційних систем на території Союзу : регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) від 6 лип. 2016 р. № 2016/1148. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-16#Text (дата звернення: 12.11.2023).

31. Про організацію процесу управління проблемними активами в банках України : положення НБУ від 18 лип. 2019 р. № 97. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19#Text> (дата звернення: 08.11.2023).

32. Про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : положення НБУ від 11 черв. 2018 р. № 64. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text> (дата звернення: 08.09.2023).

33. Про платіжні послуги на внутрішньому ринку, що вносить зміни до Директив 2002/65/ЄС, 2009/110/ЄС та 2013/36/ЄС і Регламенту (ЄС) № 1093/2010 та скасовує Директиву 2007/64/ЄС : директива Європейського Парламенту та Ради від 25 лист. 2015 р. № 2015/2366. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L2366> (дата звернення:

12.07.2023).

34. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : інструкція НБУ від 26 вер. 2001 р. № 841/6032. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text> (дата звернення: 08.09.2023).

35. Про пруденційні вимоги для кредитних установ та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 648/2012 : регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) від 26 черв. 2013 р. № 575/2013. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_043-13#Text (дата звернення: 08.07.2023).

36. Про реструктуризацію та ліквідацію кредитних установ : директива Європейського Парламенту і Ради від 4 квіт. 2001 р. № 2001/24/ЄС. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_179#Text (дата звернення: 08.07.2023).

37. Про ENISA та про сертифікацію кібербезпеки інформаційно-комунікаційних технологій і скасування Регламенту (ЄС) № 526/2013 (Закон про кібербезпеку) : регламент Європейського Парламенту та Ради від 17 квіт. 2019 р. № 2019/881. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32019R0881> (дата звернення: 12.07.2023).

38. Смолінська С.Д., Наконечна Ю.С. Інтеграція банківської системи України в умовах світової економіки. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62). С. 390-393.

39. Сорокати В.М. Адаптація банківської системи України до стандартів Європейського Союзу. *Актуальні питання сучасної економічної науки*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції. (4 грудня 2019 р.). м. Полтава. С. 487-489.

40. Стратегія Національного банку до 2025 року: фокус на активізацію економічного зростання та цифровізацію. URL : <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-natsionalniy-bank-do-2025-roku-fokus-na-aktivizatsiyu-ekonomichnogo-zrostannya-ta-tsifrovizatsiyu> (дата звернення: 05.08.2023).

41. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL :

<https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy/develop-strategy2023> (дата звернення: 15.10.2023).

42. Ткаченко О.І. Сучасна банківська система України: тенденції та очікування. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 17. С. 417-423.

43. Третяк Н.М., Швець Н.В. Трансформація європейського досвіду щодо банківського кредитування аграрного сектора України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Випуск 44. С. 103-108.

44. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 27 червня 2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 12.07.2023).

45. Україні слід прискорити впровадження європейських стандартів банківського нагляду - економіст. URL : https://zn.ua/ECONOMICS/ukraine-sleduet-uskorit-vnedrenie-evropeyskih-standartov-bankovskogo-nadzora-ekonomist-237265_.html (дата звернення: 12.09.2023).

46. Умови для переходу української платіжної інфраструктури на міжнародний стандарт ISO 20022: що необхідно знати. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/218596_umovi-dlya-perekhodu-ukranksko-platzhno-nfrastrukturi-na-mzhnarodniy-standart-iso-20022-shcho-neobkhdno-znati (дата звернення: 12.09.2023).

47. Федевич Л.С., Ливдар М.В. Банківська система України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2020. № 21. С. 21-27.

48. Фурсова В., Фадєєва І., Гавриш Г. Вплив євроінтеграційних процесів на реформування банківської системи України. *Економіка та суспільство*. 2021. № 24.

49. Хижинська О. А., Волкова В. В. Банківська система України: сучасний стан, проблемні аспекти та перспективи розвитку. 2021. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11291> (дата звернення 29.07.2023).

50. Щодо інтеграції банківської системи України до банківської системи Європейського Союзу : Аналітична записка. URL:

<http://old2.niss.gov.ua/articles/777/> (дата звернення 29.10.2023).

51. Які банки у 2022 році належать до системно важливих? URL: <https://news.dtkr.ua/finance/bank-system/75270-iaki-banki-u-2022-roci-nalezat-do-sistemno-vazlivix> (дата звернення 23.09.2023).

52. 1 квітня Райф, як і вся банківська система, переходить на міжнародні стандарти ISO 20022 для операцій у гривні. URL : <https://raiffeisen.ua/news/01-04-perehid-na-iso-20022-1848> (дата звернення: 12.09.2023).

53. Plotnikov O. The response of the Ukrainian banking sector to the Ukraine-Russia conflict. *International Bar Association*. 2022. URL: <https://www.ibanet.org/Banking-market-response-to-Russian-military-aggression-against-Ukraine> (дата звернення: 12.09.2023).

54. Poluschkin G., Repko M., Kirchner R. The banking sector during war: challenges and outlook. *German Economic Team*. 2022. URL : https://www.german-economic-team.com/wp-content/uploads/2022/05/GET_UKR_NL_163_2022_en-1.pdf (дата звернення: 15.09.2023).

55. Stokovych H., Kumar A., Pohorelenko N., Dzenis O., Dzenis V. Comparative Analysis of Factors Non-Performing Loan in Ukraine and India. *TEM Journal*. 2020. URL : https://www.researchgate.net/publication/347297508_Comparative_Analysis_of_Factors_Non-Performing_Loan_in_Ukraine_and_India (дата звернення: 15.08.2023).